

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА СЛАВІСТИКИ**

Дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

**ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
СКЛАДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ
В ТЕКСТАХ ТВОРІВ НАТАЛІЇ ГУРНИЦЬКОЇ:
ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Виконала здобувачка II курсу групи У-61
спеціальності 014 «Середня освіта
(Українська мова і література)»
Тетяна СУКАЛО

Науковий керівник – **Наталія ВОЛОС**,
кандидат філологічних наук, доцент

Рецензент – **Майя ДЗЮБА**,
кандидат філологічних наук, доцент

Рівне – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ.....	10
1.1. Складне багатокomпонентне речення як об'єкт синтаксичних досліджень.....	10
1.2. Структурно-семантичні параметри складних багатокomпонентних конструкцій.....	14
1.3. Функційно-стилістичні особливості складних багатокomпонентних речень у романах Наталії Гурницької.....	17
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ НАТАЛІЇ ГУРНИЦЬКОЇ.....	29
2.1. Констатувальний зріз рівня сформованості синтаксичної компетентності старшокласників.....	29
2.2. Система роботи з текстами (організація експериментального навчання).....	38
2.3. Перебіг та опис результатів експериментальної методики.....	41
Висновки до розділу 2.....	46
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	61

ВСТУП

Синтаксична будова художніх текстів містить закодовані як граматичні закономірності, так й інтелектуальний та емоційний складник історичної доби, що разом формують мовну картину світу. Слово володіє потенціалом перетворювати особистісні переживання на універсальні смислові категорії, що лежать в основі культурного простору нації.

Граматична наука нині розвивається в динамічному процесі переосмислення своїх завдань і пошуку нових методологічних засад, що зумовлює розширення традиційного формально-структурного підходу функційно-комунікативним, когнітивним та прагматичним вимірами. У цьому контексті синтаксичні одиниці розглядаються не лише як конструкції, яким властива певна форма, а і як засоби концептуалізації досвіду та репрезентації смислів, що відображає загальну тенденцію до антропоцентризму в мовознавстві. Відтак у центрі уваги опиняється не стільки опис граматичних категорій і моделей, скільки їхня роль у процесах комунікації, у відтворенні психологічних станів та моделюванні дискурсивної динаміки.

Сучасна україністика дедалі більше зосереджується на функційно-стилістичних особливостях синтаксичних одиниць, які відображають комунікативні потреби мовців і забезпечують багатоплановість висловлення. Найвиразніше синтаксичний потенціал мови реалізується в художньому дискурсі, де використання різнотипних конструкцій формує багаторівневу семантичну структуру тексту з урахуванням прагматичного підходу.

У межах сучасних синтаксичних студій на особливу увагу заслуговує типологія *складних багатокомпонентних речень* (далі – СБР), які постають не лише як формальні елементи граматичної системи, а і як багатофункційні засоби концептуалізації досвіду, моделювання комунікативних ситуацій та відтворення психологічної динаміки мовлення із характерною їй глибинною естетикою.

Конструкції із трьома і більше предикативними частинами є важливим об'єктом дослідження, адже вони демонструють багатоплановість мислення, здатність завдяки мові моделювати складні ситуації та відносини між явищами, тим самим виконувати функцію інструмента формування авторського стилю. Окрім того, ці структури є необхідними для розвитку мовної особистості з позиції пізнання та реалізації вимог до актів комунікацій, а також у формуванні культурного простору.

Як результат еволюції мовної системи та прояв інтелектуальної діяльності мовців, вивчення СБР актуалізується в сучасних лінгвістичних дослідженнях у межах антропоцентричного напрямку, який разом з інформативністю та інтертекстуальністю формує образність, як визначальну рису будь-якого художнього тексту.

Бурхливий розвиток суспільства за останні десятиліття вплинув на трансформацію підходів до подальших пошуків різнобічності мовознавчих досліджень: від розгляду мови як системи, зумовленої історичними процесами, до її осмислення через індивідуальність особистісного сприйняття та культурних практик. Мовлення кожного індивіда з урахуванням знання загальних мовних моделей водночас відтворює суб'єктивну манеру, сформовану літературними традиціями, суспільними реаліями та ціннісними орієнтирами епохи. А відтак художня література продовжує бути важливим об'єктом мовознавчого аналізу, адже її тексти ілюструють функціонування складних конструкцій і водночас відтворюють світоглядні моделі сучасності та різні культурні коди.

Творчість Наталії Гурницької, відомої представниці сучасної когорти українських письменниць «жіночої літератури», привертає увагу читачів та критиків глибоким жіночим психологізмом, емоційною насиченістю та пильною увагою до внутрішнього світу своїх героїв, що вимагає адекватного вибору синтаксичних засобів, котрі є ключем до розуміння ідіостилу авторки. Тому особливе місце в романах займають складні багатокomпонентні речення.

Актуальність обраної теми вмотивована необхідністю системного вивчення лінгвальних особливостей СБР як головного засобу моделювання складних процесів мислення та відтворення емоційності в сучасній художній прозі. Окрім того, аналіз цих конструкцій у творах сучасних письменників дозволяє простежити тенденції розвитку сучасної української літературної мови та її дидактичний потенціал.

Завдяки своїй поліпредикативності ці синтаксичні структури є ідеальною формою для відображення потоку людської свідомості (насамперед, жіночої) та нашарування подій та роздумів, котрі характерні для авторської манери письма Н. Гурницької. Попри значну кількість наукової літератури щодо категорії СБР, їхній семантичний та функційно-комунікативний потенціал у прозі Н. Гурницької залишається не дослідженим.

Науково-теоретичне підґрунтя роботи становлять фундаментальні напрацювання у сфері традиційного синтаксису та сучасних лінгвістичних студій, зокрема дослідження Ф. С. Бацевича, І.К. Білодіда, Л. А. Булаховського, І. Р. Вихованця, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітка, Н.Л. Іваницької, О. В. Кульбабської, Б.М. Кулика, Т. Є. Масицької, М. В. Мірченка, Н. Г. Ніколаєвої, І. А. Пасічник, О. О. Потебні, І. І. Слинька, М. І. Степаненка, В. А. Тимкової, К. Ф. Шульжука та ін. Н. В. Бондаренко, О. М. Горошкіна, Л. В. Галаєвська та Н. С. Голуб зробили вагомий внесок у розвиток методики навчання синтаксису, розробивши ефективні підходи до формування в учнів граматичних і комунікативних умінь, що поєднують теоретичне осмислення синтаксичних явищ із практичним застосуванням у мовленнєвій діяльності.

Тема кваліфікаційної роботи – виявлення специфіки синтаксичної організації СБР у текстах творів Наталії Гурницької з акцентом на їхній лінгводидактичний потенціал.

Об’єктом розвідки стала типологія синтаксичних конструкцій, утворених із трьох і більше предикативних частин, у романах авторки.

Предмет дослідження – формальна та семантична структура складних багатокомпонентних речень, їх функційне значення та дидактичні особливості.

Загальна проблематика зумовлює **мету** наукової розвідки: виявити особливості вживання типології складних багатокомпонентних конструкцій, які характерні ідіостилю письменниці, їх формальну будову та семантику, комунікативне розуміння та функційну важливість для аналізованого доробку, зокрема в контексті лінгводидактичного аспекту.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- проаналізувати статус складного багатокомпонентного речення на сучасному етапі з урахуванням поняття багатоаспектності;
- визначити й упорядкувати різні типи складних багатокомпонентних речень у романах Н. Гурницької;
- створити картотеку джерельної бази відповідно до формальних та семантичних ознак складних багатокомпонентних речень з аналізованих романів;
- схарактеризувати особливості формальної, семантичної та комунікативної самобутності складних багатокомпонентних речень із прозописма Н. Гурницької;
- встановити індивідуально-авторську оригінальність використання різних типів складних багатокомпонентних речень у художніх творах авторки, зокрема, частоту вживання, їхній функційний потенціал та комунікативне призначення;
- простежити тенденції лінгводидактичного потенціалу складних багатокомпонентних речень у контексті підвищення рівня синтаксичної грамотності старшокласників, удосконалення їхніх аналітичних та комунікативних здібностей, розвитку лінгвостилістичного чуття на основі системного вивчення української мови.

Матеріалом джерельної бази стала картотека складних багатокомпонентних конструкцій, укладена шляхом суцільної вибірки із текстів романів «Мелодія кави в тональності кардамону» (2014), «Мелодія кави в тональності сподівання» (2016), «Багряний колір вічності» (2019) Наталії Гурницької. Ілюстративний матеріал представлено з мінімальним контекстуальним супроводом, що дозволяє об'єктивно розкрити структурно-семантичну та комунікативну специфіку особливостей системи складних багатокомпонентних речень. Кількість ілюстративного матеріалу становить понад 370 одиниць.

Методи дослідження. Особливості визначеного об'єкта та виокремлені у кваліфікаційній роботі завдання зумовили застосування певних методів. Для виявлення структурної та семантичної своєрідності СБР на матеріалі романів Наталії Гурницької використано методи, котрі забезпечують системне дослідження ілюстративного матеріалу: *аналіз мовознавчої літератури* – для уточнення понять, пов'язаних з об'єктом та предметом аналізу; *описовий метод* – для інтерпретації та систематизації джерельної бази; *зіставний метод* – для виявлення відмінностей у функціюванні СБР в романах авторки; компонент структурного підходу – *компонентний аналіз* – для виявлення формальних та семантичних взаємозв'язків між предикативними частинами у СБР; *метод кількісних підрахунків* – для статистичного узагальнення результатів та виявлення закономірностей мовостилю письменниці.

Наукову новизну кваліфікаційного проєкту окреслено предметом та об'єктом дослідження й полягає в тому, що вперше в українській синтаксичній науці здійснено комплексний аналіз складних багатокомпонентних речень на матеріалі текстів романів Наталії Гурницької. У роботі розглянуто авторську типологію цих синтаксичних конструкцій з огляду на їхні структурні параметри, семантику, функційний та дидактичний потенціал. Простежена частотність

уживання цих одиниць відображає індивідуальний стиль письменниці та її мовотворчу майстерність.

Практичне значення магістерської розвідки полягає в тому, що отримані результати та систематизований матеріал можуть бути використані для подальшого опрацювання теоретичних проблем сучасної синтаксичної науки, а також для поглиблення знань про функціонування складних багатокomпонентних конструкцій у художньому мовленні. Положення роботи можуть знайти застосування для створення методичних розробок із синтаксису складного речення української мови, навчально-методичних посібників відповідної тематики, магістерських і бакалаврських досліджень, підготовки освітніх модулів, практикумів та інтерактивних занять із граматики, майстер-класів з граматики та стилістики, а також у процесі викладання української мови у старшій школі. Матеріали дослідження можуть бути використані в лінгводидактичних розробках, спрямованих на формування синтаксичної компетентності учнів та розвиток їхнього лінгвостилістичного чуття.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні теоретичні положення, а також практичні результати дослідження виголошувалися на: 1) IX Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми лінгвістичної семантики» (15.11.2024 р.). Тема повідомлення: «Складне багатокomпонентне речення в текстах творів Наталії Гурницької: структурно-семантичний аспект»; 2) Звітній науковій конференції викладачів, співробітників і здобувачів вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету за 2024 рік (Рівне: РДГУ, 15–16 травня 2025 року). Тема повідомлення: «Лінгвальні особливості складних багатокomпонентних речень у текстах творів Наталії Гурницької»; 3) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова в національному та світовому вимірах» (Рівне: РДГУ, 29 травня 2025 р.). Тема повідомлення: «Вивчення складних багатокomпонентних речень у школі на матеріалі творчості Наталії Гурницької».

Публікації. Проблематику та основні положення магістерського дослідження викладено в 1 публікації: Сукало Т. Лінгвальні особливості складних багатокomпонентних речень у текстах творів Наталії Гурницької *Лінгвістичні студії молодих дослідників: Збірник наукових праць*. Рівне : РДГУ. Вип. 14. 2025. С. 39–45.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи зумовлена метою та завданнями аналізу. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (69 позицій), списку використаних джерел (3 позиція). Обсяг роботи без додатків 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ

1.1. Складне багатокomпонентне речення як об'єкт синтаксичних досліджень

Розвиток мовознавчих досліджень кінця ХХ – початку ХХІ ст. продовжують демонструвати розширення діапазону досліджень, які поглиблено розкривають системну організацію мови та її універсальну функцію – забезпечення процесів мислення й комунікації. Нові концепції та ідеї природно застосовуються у практичній діяльності, зокрема в навчально-методичній сфері.

У сучасній українській синтаксистичі складне багатокomпонентне речення постає як одна з найбільш дискусійних і водночас показових конструкцій, що потребує ґрунтовного теоретичного осмислення, зокрема уніфікації статусу та уточнення функційності цих одиниць.

Проблема визначення статусу складних багатокomпонентних речень (ускладнених, багаточленних, поліпредикативних синтаксичних конструкцій) упродовж тривалого часу залишається у площині наукових дискусій.

Різні інтерпретації їхньої структурної організації зумовлюють неоднакові підходи до класифікації цих будов.

Частина дослідників досі не визнає СБР як окремий тип складних речень, вважаючи, що вони лише репрезентують комбінації вже відомих моделей простих і складних елементарних конструкцій. А відтак саме така «змішуваність» і потребує детального опису.

Формуванням теоретичної бази поняття «складне багатокomпонентне речення» займалися в україністиці такі мовознавці, як І. К. Білодід, І. Р. Вихованець, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітко, І. К. Кучеренко,

М. В. Мірченко, І. І. Слинько, Н. Фарина, Р. О. Христіанінова, К. Ф. Шульжук та ін.

На нашу думку, заслуговує на увагу позиція проф. К. Ф. Шульжука, автора синтаксичної концепції, про те, що *складне багатокomпонентне речення* – це конструкція, що утворена із трьох і більше предикативних частин, між якими реалізуються комбінації різних видів синтаксичного зв'язку (сурядного, підрядного, безсполучникового), при цьому предикативні частини об'єднані в одне ціле за змістом та інтонацією [67]. Окрім того, семантичний аспект презентовано семантико-синтаксичними відношеннями між предикативними частинами, які залежать від типології синтаксичного зв'язку: розділовими, єднальними, протиставними та зіставними, градаційними, з'ясувальними, атрибутивними, обставинними, умовно-наслідковими та ін.

У науковій традиції увага до структур із комбінованими типами синтаксичного зв'язку упродовж тривалого часу була зосереджена на трикомпонентних будовах.

Проблемність типізації деяких синтаксичних явищ і на далі перешкоджає уніфікації єдиних принципів їхнього розмежування, тому в різних розвідках ті ж самі формальні схеми речень трактують по-різному.

У синтаксичній науці середини минулого століття утвердився новий підхід до визначення статусу синтаксичних конструкцій, у яких комбінуються різні види зв'язку. При цьому важливим стало осмислення того, що кожному різновиду СБР характерна власна структурна схема. Розуміння такого зразка полягало у виокремленні абстрактної моделі, за якою будуються мінімальні структури певного типу складних речень.

На думку деяких мовознавців, в основі будь-якої моделі СБР лежить кількість та типологія синтаксичних зв'язків, на основі яких визначаються різновиди смислових відношень.

Детальний аналіз різновидів СБР засвідчив, що ці конструкції не є непередбачуваним поєднанням простих чи складних одиниць, а формують цілісну, структурно організовану систему, яка реалізує складну комунікативну мету. За характерними ознаками ці будови виокремлюють з-поміж групи складних елементарних речень, оскільки визначають їх як одиниці вищого рівня.

Більшість мовознавців погоджуються з думкою, що СБР властива особлива синтаксична організація, яка не тотожна зі структурою складних елементарних речень, а відтак характеризується іншим ступенем системності. Окрім того, вони виконують важливу комунікативну функцію: відтворюють багатство смислових відношень, рівень складності мисленнєвих процесів та реалізують розгорнуті комунікативні наміри.

Сучасні підходи до кваліфікації синтаксичних явищ характеризуються нерівнорядністю і урахуванням різних аспектів таких утворень, тому для складних конструкцій, у яких наявні поєднання водночас сурядного, підрядного і безсполучникового зв'язків, в українському мовознавстві досі не вироблено єдиної назви.

У лінгвістиці **складні багатокomпонентні речення** кваліфікуються як: *розгорнені складні речення* (Ю. Шерех), *ускладнені складні речення* (П. Лекант), *складні речення ускладненого типу* (М. Симулик), *складні речення ускладненої будови* (М. Каранська), *багаточленне складне речення* (О. Федорів), *складні речення із сурядністю та підрядністю* (Б. Кулик), *складне речення з різними видами синтаксичного зв'язку* (І. Вихованець), *багатокomпонентне складне речення змішаного типу* (В. Горпинич, В. Горяний), *складні синтаксичні конструкції* (В. Кононенко), *складне синтаксичне ціле* (В. Кононенко), *складні поліпредикативні речення* (А. Стрільська), *багатоскладні речення, багатокomпонентні складні речення* (І. Вихованець, К. Шульжук), *складне сполучниково-безсполучникове речення* (К. Шульжук).

У шкільному курсі синтаксису української мови переважає термін *складні речення з різними видами зв'язку*.

Термін *складні речення змішаної будови* найточніше передає суть таких конструкцій.

Водночас у низці досліджень стверджується, що такі терміни є синонімічними, оскільки вони відбивають якусь окрему особливість цих структур (Н. Гуйванюк).

На нашу думку, автором найбільш ґрунтовних праць щодо вивчення складних синтаксичних конструкцій у сучасному українському мовознавстві є К. Ф. Шульжук, який розглянув усі можливі типи складних та складних ускладнених речень і назвав їх **складні багатокomпонентні речення**.

Узагальнення наукових позицій щодо статусу СБР створює умови для продовження подальших досліджень принципів їхньої класифікації та функційних особливостей цих одиниць.

Отже, дослідження складних багатокomпонентних речень з позиції визначення статусу цих одиниць, структури, семантики та функційності засвідчило, що вони становлять не випадкове поєднання різновидів синтаксичних одиниць, а цілісну, формально організовану і структуровану систему, яка реалізує детальне комунікативне завдання. Такі конструкції забезпечують передачу складних смислових відношень, дозволяють авторові моделювати інтонаційні та семантичні відтінки, тим самим створюють умови для більш глибокого впливу на читача. Саме ці ознаки визначають статус СБР як самостійних одиниць вищого рівня.

1.2. Структурно-семантичні параметри складних багатокomпонентних конструкцій

Сучасні граматисти розглядають СБР як одну з найбільш дискусійних і водночас найцікавіших синтаксичних одиниць, дослідження яких досі залишається актуальним питанням синтаксистики.

У результаті сполучуваності об'єднаних компонентів виникає інша синтаксична конструкція – *багатокomпонентне складне речення*, яке відмінне від елементарного складного речення не тільки більшим обсягом, а й більшою семантичною ємністю.

На думку більшості мовознавців, основними ознаками СБР є кількісна складова (поліпредикативність), складна система синтаксичних зав'язків та різні типи відношень. Класифікація таких синтаксичних одиниць ґрунтується на поєднанні структурних і семантичних критеріїв.

Для того, щоб правильно, точно і зрозуміло викласти думки, необхідно не лише вміти будувати речення, а й поєднувати їх між собою в складне синтаксичне ціле, тобто вміти самотійно створювати зв'язний текст.

Зупинимось детальніше на загальних принципах класифікації складних речень.

Загальна типологія складного речення встановлюється передусім на формально-синтаксичній основі – відсутності/наявності, а також характером сполучних засобів на межі предикативних частин складного речення, окрім того, кількості предикативних частин у межах синтаксичної структури.

Складні конструкції за кількісним критерієм є: двокомпонентними (утворені із 2 предикативних частин); багатокomпонентними (утворені із 3 і більше предикативних частин).

На *формально-синтаксичному рівні* виділяють:

- *елементарні* складні сполучникові і безсполучникові речення;

- *багатокомпонентні* (з трьох і більше предикативних одиниць) сполучникові, безсполучникові та сполучниково-безсполучникові речення.

Такі конструкції мають не лише структурну, але семантичну ускладненість, що дало підстави виділити їх в окремий різновид – **багатокомпонентні СР** (інші назви: багаточленні, поліпредикативні, комплексні, СР ускладненого типу).

Семантико-синтаксична структура складного речення визначається його граматичним значенням, тобто тими семантико-синтаксичними відношеннями, які виникають між предикативними частинами.

Диференціація типів речень, детальна їх характеристика здійснюється на семантико-синтаксичній основі з урахуванням семантики сполучників, сполучних слів та предикативних частин.

Узявши за основу класифікацію, запропоновану І. Р. Вихованцем [7], встановлюємо такі **типи семантико-синтаксичних відношень** у межах елементарного (складається із двох предикативних частин) **складного речення**:

- у **складносурядних реченнях**: двобічні темпоральні (одночасність дій, станів; послідовність дій, станів); зіставні; протиставні; розділові; причиново-наслідкові; умовно-наслідкові, градаційні;
- у **складнопідрядних реченнях**: часові; причинові; наслідкові; умовні; допустові; цільові; порівняльні; означальні; об'єктні; просторові;
- у **безсполучниковому складному реченні** з недиференційованим синтаксичним зв'язком між предикативними частинами: зіставно-протиставні, причиново-наслідкові, умовно-наслідкові, пояснювальні.

Комунікативна організація складного речення пов'язана з вивченням її загальної і часткової семантики, можливостями вибору синтаксичних конструкцій залежно від завдань, мети спілкування і змісту повідомлення.

Комунікативна спрямованість складного речення виявляється:

- у вираженні мети висловлювання (розповідні, питальні, спонукальні, оптативні);
- у співвіднесеності змісту складного речення з контекстом чи мовленнєвою ситуацією, тобто із актуальним членуванням.

Як відомо, згідно з *функційним підходом* в україністиці природу складного речення визначають такі **синтаксичні зв'язки**: **сурядний, підрядний, недиференційований** – на основі яких вирізняють *складносурядні, складнопідрядні* та речення з *недиференційованим* зв'язком (→ визначається в більшості *безсполучникових* складних речень з неоднорідними частинами).

Для вираження складних суджень мовці часто послуговуються багатокomпонентними конструкціями, у яких водночас поєднуються **різні види зв'язку**: різновиди сполучникового (сурядний / підрядний); безсполучниковий зв'язок.

У мовленні той чи інший різновид моделі виявляється у варіантах.

Залежно від характеру синтаксичного зв'язку багатокomпонентні СР поділяються на такі різновиди: багатокomпонентні ССР; багатокomпонентні СПР; багатокomпонентні Б(безсполучникові)СР; багатокomпонентні СР змішаного типу (*сполучн.+безсполучн.*).

Складні поліпредикативні (багатокomпонентні) речення є синтаксично й семантично розгалуженими конструкціями, у яких можуть поєднуватися різні типи зв'язку: одні частини таких речень з'єднуються сполучниками сурядності, інші – сполучниками підрядності та сполучними словами, ще інші – взагалі безсполучниково.

Серед таких синтаксичних конструкцій можна виокремити кілька типів: із сурядністю та підрядністю; із підрядністю та сурядністю; із сурядністю й безсполучниковим зв'язком; з підрядністю та безсполучниковим зв'язком; із сурядністю, підрядністю та безсполучниковим зв'язком.

Такі конструкції належать до синтаксично й семантично найрозгалуженіших складних речень. Вони багатоконпонентні, структурно неоднотипні; за допомогою них мовці виражають найскладніші думки, витвори мовленнєвої творчості.

СБР властиві такі конструктивні ознаки:

- наявність не менше 3 компонентів і двох сполучних засобів;
- поєднання в межах однієї конструкції сполучникового чи безсполучникового синтаксичного зв'язків, їх ієрархія;
- багатомірність структури;
- поліваріантність конструкції, можливість предикативного ускладнення;
- складність семантико-синтаксичної структури і семантико-синтаксичних відношень.

Поліпредикативність і складна система зв'язків між предикативними частинами створюють умови для реалізації комунікативних намірів носія мовита забезпечують цілісність висловлення.

1.3. Функційно-стилістичні особливості складних багатоконпонентних речень у романах Наталії Гурницької

Складні багатоконпонентні речення як синтаксична категорія є структурами, які якнайкраще відтворюють інтелектуальність, глибину, психологізм моделі мислення, оскільки саме ці конструкції відображають багаторівневість структури когнітивних процесів і водночас забезпечують точність та гнучкість акту спілкування. З позиції комунікативно-функційного аспекту такі одиниці створюють умови для ефективності розуміння між співрозмовниками, надаючи висловлюванню глибини та багатозначності.

Останні десятиліття подарували сучасній українській літературі плеяду молодих письменників, які у своїх текстах послідовно реалізують світогляд антропоцентризму, ставлячи у цент свого художнього бачення людину з її внутрішнім світом, емоціями, моральними цінностями. Саме завдяки такій увазі їхні твори є простором для глибокої комунікації, де через індивідуальне сприйняття осмислюються суспільні, культурні, історичні процеси.

Однією із найпопулярніших авторок прозописьма останнього десятиліття стала Наталія Гурницька, яка переконана, що «щастя кожна людина носить у собі, а не шукає його зовні» [15].

Її роман «Мелодію кави...» називають любовним романом. Але, напевно, в ньому є ще щось, і секрет його популярності в тому, що він багатогранний. ... У романі присутня багат шаровість: цікавий історично-звичаєвий сюжет, вишукана українська мова, психологізм і як основа та найглибший шар – філософія [14].

Ось та авторська філософія у сплетіннях особистісних психологічних роздумів, глибина людських почуттів логічно змогла сформуватися завдяки окрасі будь-якого художнього твору – складним багатокomпонентним реченням, у яких є все: причина, наслідок, умова, пояснення, характеристика, мета, час і місце.

У романах Н. Гурницької вони постають своєрідною архітектурною основою тексту, що формує комунікативну перспективу та моделює багатоголосся художнього дискурсу. Саме завдяки цьому синтаксична складність відтворює різноманіття смислів у художньому мовленні.

Аналіз джерельної баз засвідчив специфіку синтаксичного стилю письменниці. Її здатність універсально відтворювати сюжетні колізії мовними засобами та уважність до внутрішніх змін зумовила добір різних типів синтаксичних конструкцій: від стислих, чітких побудов до розгорнутих, багатокomпонентних структур, у яких акумулюється інформація про перебіг

подій, занурення в обставини та деталізацію мисленнєвих процесів. Таким чином, мовленню авторки властива певна закономірність у частотності використання улюблених синтаксичних форм.

Опрацьований матеріал засвідчив, що у прозі Н. Гурницької органічно поєднуються прості елементарні/неелементарні синтаксичні конструкції (47 %) та складні речення (53 %). Письменниця навмисно застосовує такі комбінування, прагнучи передати загальну атмосферу оповіді й відобразити внутрішній світ персонажів.

Манера авторської мовленнєвої поведінки характеризується чіткістю та водночас семантичною надмірністю синтаксичних побудов: одні прості речення не перевантажені додатковими елементами, при цьому вирізняються логічною організацією, зазвичай прямим порядком слів і функціонуванням лише необхідних для повного розуміння змісту другорядних членів речення; інші прості речення ускладнюються загалом відокремленими та однорідними членами речення, рідше вставними конструкціями та звертаннями, поодинокими є вставлені конструкції. При цьому кожен компонент виконує свою доповнювальну семантичну функцію.

Складні конструкції зазвичай складаються із 3 і більше предикативних частин (здебільшого 3–6), за кількісним показником їх кваліфікують як багатоконпонентні конструкції, у котрих максимально детально відтворено смислові зв'язки між предикативними частинами, розкрито процес розвитку думки, що забезпечило реалізацію комунікативного впливу на адресата. Авторка вміло трансформує мовні моделі, які в художньому мовленні відтворюють внутрішній світ головної героїні та її емоційний стан.

Щодо функційності, то такі синтаксичні особливості реалізують своє призначення через спрямування уваги читача, структурують сприйняття тексту та відтворюють авторські завдання. За допомогою таких складних багатоконпонентних структур Н. Гурницька, змалювавши внутрішній світ

героїв, формує рівень розуміння акту спілкування, у якому читач стає активним учасником інтерпретації художнього змісту.

Саме завдяки різноструктурним синтаксичним одиницям письменниця зуміла зобразити кохання щиро, глибоко, природньо. Кожне слово усіх персонажів авторка узгоджує із власним «я», що зворушує читачів. А відтак її жіноче начало визначає емоційно-психологічну основу тексту.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що в аналізованих романах простежено вживання СБР, у яких між предикативними частинами реалізуються усі різновиди синтаксичного зв'язку (сполучниковий і безсполучниковий). Наприклад: *Справи в маєтку йдуть як ніколи добре, і можна не переживати, що хтось або щось завадить його планам (1); Адама вона не поверне, а її життя теж не назвеш таким поганим, щоб побиватися від ранку до вечора (2); Не сумнівалася, що поява ще однієї дитини допоможе пережити річницю смерті Адама так, щоб знову не загрузнути в минулому чи в безнадії (2); Зазирнеш у вицвілі від часу очі, а в них стільки мудрості, доброти та розуміння чогось такого глибокого, важливого та справжнього, чого й торкнутися дається не кожній людині за життя (3).*

Однак авторка має свої вподобання щодо типології поєднуваності та реалізації смислових зв'язків між частинами складного речення. Зосередимося на найпоширеніших моделях СБР, систематизованих у нашій картотеці.

За нашими даними, характерними для жіночого прозописьма Н. Гурницької є такі структури, у яких по-різному комбінуються синтаксичні зв'язки. Найпоширенішою моделлю СБР є структури, утворені із 3 предикативних частин, які поєднані **сурядним + підрядним синтаксичними зв'язками**: *Того року літня погода затрималася надовго, а осінь заступила якимось непомітно – саме тоді, коли світ довкола почав міняти зелену барву на жовтогарячу та багряню (1); Виходити на вулицю зовсім не хотілося, і Анна вирішила зачекати та поки не розшукувати, де кицька заховала своїх новонароджених кошенят (1);*

Дім вам тут не завалиться, а в мене зараз таке полювання починається, що гріх пропускати (1). Таке поєднання двох різновидів сполучникового синтаксичного зв'язку забезпечує логічну чіткість синтаксичної конструкції завдяки рівноправності частин і комунікативну гнучкість через уточнювальну, пояснювальну інформацію, що разом формують ритміку тексту, яка зацікавлює читача.

Значною частотністю в аналізованих романах відзначаються структури СБР, які утворені із 3 предикативних частин, поєднані **підрядним + сурядним синтаксичними зв'язками**: *Її побудував батько Адама, коли в нього народився довгоочікуваний спадкоємець, і ню тепер захоплюються його діти та внуки* (2); *Майже й не вловимі зміни, бо мереживо з теплих кольорів листя над головою все ще дарувало приємне розслаблення та затишок, а проміння сонця крізь павутину бабиного літа заколисувало і не дозволяло повірити у наближення холодів* (1); *Те, що відбувалося з нею у реальному житті, перестало її цікавити, і вона тепер жила у своїх мріях та фантазіях* (1). Як бачимо, комбінація із залежністю й поясненням розширюється одночасно самотійною частиною, що в сукупності деталізує загальну ідею речення, розширюючи його контекст для відтворення внутрішнього світу персонажів та їх взаємозв'язків. Завдяки таким конструкціям авторка намагається гнучко моделювати складні логічні та емоційні переходи, при цьому уточнювати чи деталізувати котрусь із ситуацій додатковою інформацією у вигляді підрядної частини.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що окрім того, перу Н. Гурницької характерні структури, у яких комбінуються: **сурядний + безсполучниковий синтаксичні зв'язки**: *Його дружина померла ще років десять тому, дітей він із нею ніколи не мав, і тепер попереду в нього лише самотня старість* (1); *Усередині будинок, щоправда, виглядав гірше: на дорогих меблях лежить грубий шар пилу, на різьбленому, чорного дерева столі порозпливалися незрозумілого походження плями, оббивка на дивані та на кріслах вимагає негайного чищення,*

а з кутів додола звисають мало не гірлянди павутини (1). Із функційного боку така синтаксична складність поєднуваності забезпечує глибину та реалістичність ситуації часто без логічного пояснення, лише через перелічуваність інформації, часто із акцентом на одночасність (сурядний зв'язок), констатацію.

Особливим значенням для розвитку сюжетної лінії жіночих романів відзначаються структури, у яких усі предикативні частини поєднані між собою безсполучниковим зв'язком. Наприклад: *Будинок іще міцний, тентовий дах не потребує ремонту, вікна не перекошені, дошки на танку не трухляві, навіть стіни нещодавно побілені й ще не встигли пооблуплюватися* (1); *Ранки зробилися прохолодними та вогкими, сонце вже не гріло, а лише мляво протискалося промінням крізь сіре, насуплене небо і так само неохоче розсіювало вранішні тумани* (1); *Більшість її колежанок уже заручені, деякі повиходили заміж, хтось навіть очікує на народження дитини* (1). Нашарування ситуацій у таких конструкціях не тільки інформує читачів, але створює ефект динамізму, швидкоплинності часу.

Одна із особливостей мовостилю Н. Гурницької – це значна частотність у досліджуваних творах складнопідрядних багатокomпонентних речень.

Як відомо, складнопідрядні багатокomпонентні речення – речення, що складаються з одного головного й не менше двох підрядних речень. Такі речення можуть мати підрядні частини всіх існуючих семантичних типів і використовувати всі засоби підрядного зв'язку. Ураховуючи характер синтаксичного зв'язку підрядних компонентів з головним та між собою, можна виділити 3 центральні моделі цих конструкцій: речення з неоднорідною супідрядністю; речення з однорідною супідрядністю; речення з послідовною підрядністю. *Периферійна ланка* – контаміновані речення, у яких по-різному комбінується однорідна й неоднорідна супідрядність та послідовна підрядність.

За нашими даними, з-поміж моделей цих конструкцій найчастотнішою є послідовна підрядність, наприклад: *Напевно, найбільша милість Божа саме в*

тому, що у щасливі моменти людина не знає, яким крихким є життя та які втрати очікують її незабаром (2); В юності взагалі все відбувається так легко і так просто, що й не помічаєш, коли, що та як стається (3); Вчора отримав від вуйка Вітольда листа, в якому той повідомив, що прихворів і хоче бачити небожа у Жовкві, що не змінив заповіт, бо інших спадкоємців, окрім дітей сестри, у нього немає (1); Любила цю дитинку так сильно, аж перехоплювало подих від ніжності, коли уявляла, як візьме її на руки і прикладе до грудей (2); Зараз була зовсім близько до того, щоб пригадати, де чула той голос (1). У таких побудовах завдяки послідовній залежності формується ієрархічна модель мислення, яка відображається в мовленні. У них авторка поступово розгортає думку, додаючи усе нові рівні пояснень, що забезпечують глибину висловлювання. Окрім того, послідовна підрядність відтворює логічний ланцюг, де кожна частина є необхідною ланкою для розуміння загальної теми. З комунікативного боку таким реченням характерний ефект переконливості та деталізації, поступове занурення читача у дрібниці деталей подій чи емоційних відчуттів.

Щодо інших моделей складнопідрядних багатокomпонентних речень у мовистилі Н. Гурницької, то значною частотністю відзначається неоднорідна супідрядність, наприклад: *Вона спробувала відшукати на накаслику свічник, щоб засвітити свічку, але скинула на землю горнятко та миску, які там стояли, і завмерла, так само спантеличено вдивляючись в обличчя Анни* (2); *Анна Відчувала, що їй хочеться розплакатись, і не хотіла, щоб та це побачила* (1); *Не знала, як до цього ставитися, а за якийсь час іще й почала помічати, що привертає увагу чоловіків* (1). Завдяки таким конструкціям авторка намагається створити умови для багатоплановості розгортання сюжетної лінії та психологічну деталізацію образів героїв у контексті взаємозалежності між подіями, при цьому одночасно передаючи причинові, часові й пояснювальні та інші відношення. Розгалуження процесу поєднання різних смислових площин в

єдиному цілому акцентує увагу на мотивації героїв, обставинах їхніх дій та наслідків вибору, що в сукупності поглиблює характеристику персонажів і вносить динаміку в художній простір.

За нашими даними, менш поширеною моделлю складнопідрядних багатокomпонентних речень є однорідна супідрядність, наприклад: *Коли Анна занесла кошик у куток, а Мурка, отримавши назад кошенят, трохи заспокоїлася, тітка налила у горнятко гарячого молока і простягнула його Анні* (1). Така модель складнопідрядного багатокomпонентного речень зосереджує увагу на багатоплановістю описів, роздумів, у яких кілька підрядних частин деталізують одну головну думку, котру авторка намагається донести читачеві, але з урахуванням власного бачення. Наприклад, письменниця таким чином намагається відтворити багатий психологічний портрет своїх героїв, однак робить це із різних поглядів на їхні переживання чи мотиви. А відтак така модель забезпечує враження більшої виразності та цілісності через поєднання кількох пояснювальних, з'ясувальних чи означальних відношень у межах єдиного висловлення.

Особливістю складнопідрядних багатокomпонентних речень в авторській мові Н. Гурницької є розташування підрядних частин щодо головної. Улюблена позиція – інтерпозиція, наприклад: *Вона глянула на Анну, котра дивилася на неї широко розплющеними очима, в яких стояли сльози, й обірвала себе на півслові* (1); *Те, що відбувалося з нею у реальному житті, перестало її цікавити, і вона тепер жила у своїх мріях та фантазіях* (1). Такими реченнями письменниця демонструє своє бажання якнайшвидше деталізувати щось досить маловідоме або навпаки зрозуміле тільки їй. Для читача хід думок авторки (на її думку) потребує негайного пояснення. Можливо, вона не була налаштована на інтригу чи затягування розуміння ситуації.

Картотека ілюстративного матеріалу засвідчила своєрідність внутрішньої будови предикативних частин складних багатокomпонентних речень у романах

Н. Гурницької. Авторка часто використовує для уточнення і деталізації якихось елементів загальної сюжетної лінії компоненти із прихованим семантичним змістом – ускладнювальні компоненти. Зазвичай це вставні конструкції, відокремлені члени речення, наприклад: *Минаючи калюжі, Анна підійшла до хати, навіть почала лізти вгору по драбині, приставленій до зовнішньої стіни будинку, але почула, як хтось під'їхав до сусіднього подвір'я, і завмерла на півдорозі (1); Почувши брязкіт, незнайомий чоловік озирнувся, проте Анна вдала, ніби нічого довкола себе не помічає: швиденько відвернулася і спробувала відчепити спідницю від сучка (1); Анна налила каву в невеличку порцелянову філіжанку, поцукрувала її дрібкою цукру, яку відколола від великого шматка, поставила філіжанку на срібну тацю і, обережно причинивши за собою двері кухні, повернулася до своєї кімнати (2).* Такі вкраплення у структуру предикативної частини робить текст живим, психологічно правдивим та семантично об'ємним.

Щодо семантики СБР, то в межах цих синтаксичних одиниць поширеними є темпоральна багатоплановість, зокрема часто це реалізовано одночасним відтворенням минулого – теперішнього – майбутнього; емоційна насиченість, яку забезпечують підрядні за семантикою причини, умови, мети, що відображають внутрішні мотиви персонажів. Варто зазначити, що через часте використання цитат, алюзій, авторка втілює у своїх романах інтертекстуальність. Наприклад: *Сусіди казали, що то росте не дитина, а розбійник, і з часом настільки звикли до його витівок, що скаржилися на Андрія лише для годиться (1); Картини з минулого були аж надто ясними та виразними, а ніч відразу по весіллі так міцно вкарбувалася в пам'ять, що й досі стояла перед очима (2); Просто в якийсь момент вона зрозуміла, що людина не всесильна, а життя іноді ставить у такі ситуації та обставини, які неможливо подолати силою волі чи впертим характером (3).*

Стилістично письменниця завдяки СБР створює ефект «музичності» своєї прози, що безпосередньо відповідає самому задуму циклу романів («Мелодія кави...»). Тому в цьому виявляється своєрідна системність – через граматичне оформлення реалізується ритміко-інтонаційний малюнок конструкції. Наприклад: *Краси не так досконалої фізично, бо така врода зникає першою, а тієї особливої краси, яка гармонійно поєднується зі внутрішнім світом, а тому зостається з людиною надовго (3); 3 дня на день очікували снігу, але замість нього прийшли холодні, набридливі дощі, а східний вітер приніс за собою таку ж пронизливу сирість і мряку (1); Бог не зважає на зовнішні прояви, як це роблять люди, а бачить глибше – те, що у кожного в душі й на серці (2)*. Довгі речення, частини яких поступово приєднуються, нашаровуються, створюють атмосферу напруженості, емоційності, якогось драматизму, або ж, навпаки – заглибленості і спокою.

Отже, наше дослідження мови романів Н. Гурницької засвідчило, що в авторському мовленні СБР різних типів виконують важливу роль у створенні багатопланової оповіді. Завдяки таким конструкціям вона намагається забезпечити відтворення психологічної напруги, внутрішніх монологів, складних сюжетних ліній і їхніх змішувань. Тому синтаксична організація таких речень у романах Н. Гурницької має індивідуально-авторський характер і формує специфіку її стилю.

Висновок до розділу 1

Аналіз досліджень синтаксичних студій середини XX – початку XXI ст. засвідчив інтерес науковців до поняття «складне багатоконпонентне речення» як одного із актуальних об'єктів уваги сучасної граматики. Розуміння сутності цих одиниць виходить за межі лише традиційних класифікацій і ілюструє прагнення дослідників до вироблення нових принципів опису синтаксичних явищ. У цьому

контексті важливими питаннями є як уніфікація термінології, так уточнення розуміння функційності цих конструкції – відображення складностей мисленнєвих процесів та комунікативних стратегій, а отже, мають значний теоретичний і практичний потенціал.

На сьогодні більшість мовознавців дотримуються поглядів на СБР як одиницю, якій характерна складна синтаксична структура, у котрій поєднуються кілька видів синтаксичного зв'язку і відтворено різні кореляції семантичних відношень. Їхня роль полягає не лише у формальній організації мовної системи, а й у забезпеченні динаміки та багатства комунікативного вираження. Узагальнення наукових позицій засвідчує, що подальше дослідження цих конструкцій сприятиме уточненню принципів класифікації, розкриттю їхньої функційної специфіки та поглибленню розуміння синтаксичної організації сучасної української мови загалом.

Аналіз теоретичного матеріалу засвідчив самостійний статус СБР. Класифікаційні принципи цих одиниць визначаються в межах кількісного, формального-граматичного, семантичного та комунікативного аспектів. Відповідно до цих поглядів розмежовують двокомпонентні та багатоконпонентні складні речення з акцентом на особливості їхньої структурної організації. Завдяки таким конструкціям відображено складність граматичної системи та продемонстровано варіативність у використанні засобів поєднання предикативних частин. Специфіка семантики СБР полягає у можливості передавати складні логічні та комунікативні акценти, що забезпечують цілісність висловлення та точність мовленнєвого вираження. Подальші дослідження цих конструкцій пов'язані із уніфікацією принципів їхньої класифікації, систематизації семантичних різновидів та поглибленого розуміння актуальності використання СБР для спілкування, тобто реальних умов комунікації, яка залежить від мисленнєвих процесів.

Отже, у синтаксичній організації романів Н.Гурницької СБР демонструють авторське прагнення до створення структурної цілісності тексту, у якому поєднуються різні рівні змісту – сюжетний, психологічний, філософський. Така організація мовлення дозволяє письменниці реалізувати їхню функційність: створення логічної послідовності викладу, деталізувати як перебіг подій, так і передавати внутрішні зміни у світобаченні героїв, формуючи цілісну картину їхніх моральних цінностей. Завдяки таким конструкціям її проза набуває особливої виразності та комунікативного значення, що забезпечує залучення читача до власного трактування художніх творів.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ НАТАЛІЇ ГУРНИЦЬКОЇ

2.1. Констатувальний зріз рівня сформованості синтаксичної компетентності старшокласників

Будь-яка лінгводидактична система може бути рекомендована до впровадження в освітній процес лише за умови її експериментальної перевірки, що дає можливість об'єктивно оцінити ефективність методичних прийомів, системи вправ та засобів навчального впливу.

Проведене нами педагогічне експериментальне дослідження з формування синтаксичної компетентності старшокласників на матеріалі творів Н. Гурницької передбачало три послідовні етапи:

1. *Констатувальний етап* – перевірка вихідного рівня сформованості вмінь аналізувати, класифікувати та інтерпретувати складні багатокомпонентні речення в художніх текстах (вересень 2024 року).

2. *Формувальний етап* – реалізація експериментальної методики навчання, спрямованої на вдосконалення синтаксичних умінь учнів через систему вправ аналітичного, інтерпретаційного та творчого характеру на основі художнього матеріалу (жовтень 2024 – березень 2025 року).

3. *Підсумковий етап* – аналіз результатів формувального експерименту, порівняння рівнів засвоєння синтаксичного матеріалу, оцінювання динаміки розвитку лінгвістичних та комунікативних компетентностей учнів після впровадження розробленої системи (травень – червень 2025 року).

У межах проведеного педагогічного експерименту було поставлено такі **завдання** дослідження:

1) визначити вихідний рівень сформованості синтаксичної компетентності старшокласників (учні 11 класів Борівського ліцею Рокитнівської селищної ради, гуманітарного профілю (клас А) – 22 особи та математичного профілю (клас Б) – 20 осіб) шляхом проведення *констатувального зрізу*, що передбачав виконання тестових завдань і вправ на розпізнавання, класифікацію та аналіз складних багатокomпонентних речень у художніх текстах Н. Гурницької;

2) визначити рівень сформованості синтаксичних і стилістичних умінь після реалізації експериментальної методики навчання на основі підсумкового тестування, спрямованого на перевірку вмінь аналітико-інтерпретаційного характеру;

3) зіставити результати констатувального та підсумкового зрізів для встановлення динаміки розвитку синтаксичної компетентності учнів різних профілів навчання та оцінити ефективність запропонованої системи лінгводидактичної роботи з формуванням умінь аналізу складних синтаксичних конструкцій в художньому мовленні.

Мета дослідження була сформульована таким чином: упровадження в процес навчання спеціально розробленої системи вправ і завдань, спрямованих на аналіз синтаксичної організації складних багатокomпонентних речень у художніх текстах Н. Гурницької, сприятиме підвищенню рівня синтаксичної компетентності старшокласників, розвитку їхніх аналітичних і комунікативних умінь, а також формуванню лінгвостилістичного чуття на основі вивчення української мови старшокласниками.

Констатувальний зріз було проведено з метою визначення вихідного рівня сформованості в учнів старшої школи вмінь аналізувати синтаксичні конструкції складних багатокomпонентних речень у художніх текстах

Н. Гурницької. У процесі цього етапу виникла необхідність окреслити критерії та показники сформованості синтаксичної компетентності, що охоплюють уміння розпізнавати структурно-семантичні типи складних конструкцій, визначати їх стилістичну функцію, здійснювати інтерпретацію синтаксичних одиниць у контексті художнього тексту та застосовувати отримані знання у власній мовленнєвій практиці.

Дослідження синтаксичних структур у художньому мовленні Н. Гурницької дає змогу з'ясувати функції складного речення як граматичної одиниці та носія авторського стилю із засобами вираження психологічної напруги, емоційного стану персонажів, динаміки оповіді. У художніх текстах авторки простежується тяжіння до багатокomпонентних конструкцій із підрядністю різних типів, часто в поєднанні з асиндетичним зв'язком. Саме такі речення стали ефективним матеріалом для розвитку аналітичного та інтерпретаційного мислення старшокласників.

Як зазначає С. Щубко, синтаксична компетентність – це показник мовної зрілості особистості, оскільки саме вона забезпечує гнучкість мовленнєвої будови учнів, уміння передавати зміст із допомогою складних граматичних структур. У процесі вивчення української мови це особливо важливо, адже учні мають навчитися не лише визначати граматичні зв'язки, а й інтерпретувати їх у контексті стилістичної доцільності [69].

Вибір творів Н. Гурницької зумовлений кількома чинниками. По-перше, її проза відзначається синтаксичною багатошаровістю: довгі, ритмічно організовані речення часто передають внутрішні коливання персонажів. По-друге, тексти письменниці близькі сучасним підліткам за тематикою – історичні події, любов, пошук ідентичності, моральний вибір. Це підвищує емоційно-мотиваційний компонент навчання. По-третє, синтаксис авторки – це продуктивний матеріал для інтеграції синтаксичного й стилістичного аналізу, що відповідає сучасним лінгводидактичним вимогам.

Отже, рівень сформованості вмінь аналізувати синтаксичну організацію складних багатокомпонентних речень у творах Н. Гурницької оцінювався відповідно до визначених критеріїв і показників синтаксичної компетентності учнів, поданих у Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії сформованості вмінь аналізу синтаксичної будови складного багатокомпонентного речення у творах Наталії Гурницької

№	Критерій сформованості синтаксичної компетентності	Характеристика
1	Структурно-аналітичні вміння й навички	Уміння визначати типи складних багатокомпонентних речень у художньому тексті, встановлювати межі предикативних частин, характеризувати їх синтаксичні зв'язки (сурядні, підрядні, безсполучникові). Уміння схематично моделювати структуру
2	Лексико-граматичні вміння й навички	Уміння добирати лексико-граматичні засоби, що зумовлюють синтаксичні зв'язки в багатокомпонентних конструкціях. Уміння аналізувати функцію сполучників, займенників, часток та вставних елементів як засобів когезії речення
3	Синтаксико-стилістичні вміння й навички	Уміння виявляти стилістичну роль складних синтаксичних конструкцій у створенні ритму, інтонації, емоційності тексту. Уміння пояснювати, як вибір типу синтаксичного зв'язку впливає на художню виразність і авторську інтенцію
4	Інтерпретаційно-комунікативні вміння й навички	Уміння аналізувати синтаксичні особливості тексту з погляду змістової організації та комунікативної перспективи. Уміння трансформувати багатокомпонентні речення у власних висловлюваннях, зберігаючи логіку, стиль і зміст

У нашому дослідженні для визначення критеріїв сформованості вмінь учнів аналізувати складні багатокомпонентні речення було обрано як рецептивні, так і продуктивні вміння та навички учнів, які проявляються в процесі аналізу та конструювання складних багатокомпонентних речень на матеріалі творів Н. Гурницької. Усі визначені критерії поєднує здатність здобувачів освіти структурно, лексично, граматично, синтаксично й стилістично коректно

відтворювати синтаксичні конструкції, адекватно інтерпретувати їх функції в художньому тексті та створювати власні висловлювання з урахуванням особливостей авторського стилю. Саме такий підхід дозволяє оцінити не лише рівень засвоєння теоретичних знань із синтаксису, а й сформованість лінгводидактичної компетентності, що передбачає інтеграцію аналітичних і творчих умінь у процесі мовленнєвої діяльності.

Відповідно до окреслених критеріїв було визначено рівні сформованості вмінь аналізувати та відтворювати синтаксичну організацію складних багатокomпонентних речень у романах Н. Гурницької. Ці рівні відображають ступінь лінгвістичної та комунікативної компетентності учнів у сфері синтаксичного аналізу й мовленнєвої творчості та подані в Таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості вмінь аналізу синтаксичної будови складних багатокomпонентних речень у текстах творів Наталії Гурницької

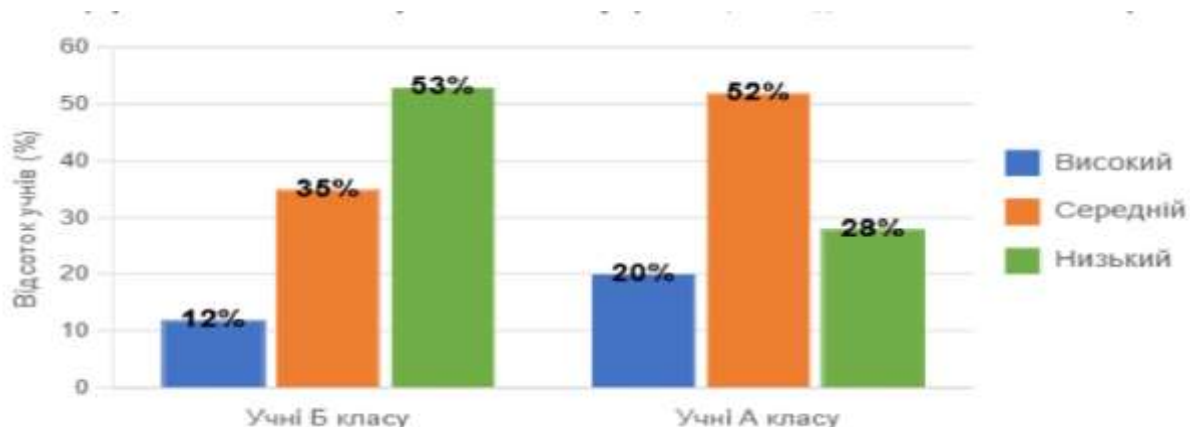
№	Рівень	Характеристика
1	Високий	Учень виявляє глибокі знання про структурну й семантичну організацію складних багатокomпонентних речень, розпізнає типи синтаксичних зв'язків (підрядність, сурядність, послідовна чи паралельна підрядність), уміє здійснювати їх функціональний аналіз у контексті художнього твору. Вільно визначає стилістичну роль синтаксичних конструкцій у прозі Н. Гурницької, аргументує власні спостереження. У процесі створення висловлень демонструє сформовані навички синтаксичного моделювання та творчого застосування синтаксичних структур
2	Середній	Учень орієнтується в основних типах складних багатокomпонентних речень, розпізнає окремі синтаксичні зв'язки, однак має труднощі в аналізі взаємодії частин складного цілого речення. Під час інтерпретації художнього тексту може описати загальні синтаксичні особливості, але не завжди визначає їх стилістичну функцію. При створенні власних текстів використовує складні речення переважно шаблонно, із незначними граматичними або пунктуаційними похибками
3	Низький	Учень має фрагментарні знання про структуру складних багатокomпонентних речень, не завжди розрізняє види підрядності та сурядності, не розуміє функціональної ролі синтаксичних одиниць у художньому тексті. Під час аналізу обмежується поверхневим переказом змісту без синтаксичної інтерпретації. У власному мовленні уникає складних конструкцій або використовує

		їх із системними граматичними помилками, що свідчить про недостатній рівень сформованості синтаксичних умінь
--	--	--

Констатувальний зріз було проведено у формі тестування, мета якого – з’ясувати рівень сформованості в учнів умінь розпізнавати, аналізувати та інтерпретувати синтаксичну організацію складних багатокomпонентних речень у романах Н. Гурницької. Тестові завдання були розроблені з урахуванням лінгводидактичних принципів поетапного формування синтаксичної компетентності й містили питання аналітичного, конструктивного та творчого характеру (Додаток 1).

Констатувальний етап дослідження засвідчив, що рівень сформованості вмінь аналізувати синтаксичну організацію складних багатокomпонентних речень у художніх текстах Н. Гурницької в учнів старшої школи загалом не є достатнім. Отримані результати свідчать про наявність труднощів у здобувачів освіти при розмежуванні типів синтаксичних зв’язків, визначенні меж предикативних частин, а також у розумінні стилістичної функції складних конструкцій в художньому контексті.

Перевішивши результати констатувального тестування у відсоткові показники та розрахувавши середній бал за визначеними критеріями (структурно-семантичним, граматико-стилістичним і комунікативно-функційним), було отримано такі дані:

Мал. 2.1. Рівні сформованості умінь аналізувати синтаксичну будову складних багатокomпонентних речень (результати констатувального зрізу).

Як засвідчують результати констатувального етапу, учні А класу продемонстрували вищий рівень сформованості вмінь аналізувати синтаксичну організацію складних багатокomпонентних речень порівняно з учнями Б класу. Це пояснюється більш розвиненими лінгвістичними компетентностями, сформованими в процесі поглибленого вивчення української мови та більшим досвідом роботи з художніми текстами складної синтаксичної структури.

Водночас отримані результати засвідчили, що значна частина учнів обох класів виявила труднощі у визначенні меж предикативних частин, встановленні міжкомпонентних зв'язків та адекватному інтерпретуванні синтаксичних відношень у структурі текстів Н. Гурницької. Це підтверджує недостатню сформованість умінь комплексного синтаксичного аналізу, що потребує системної методичної роботи, спрямованої на вдосконалення лінгвістичної спостережливості та стилістичної чутливості старшокласників.

Споглядання за роботою учнів Б класу та учнів А класу засвідчило, що поряд із недостатньою сформованістю синтаксичної компетенції більшість здобувачів освіти відчували труднощі в аналізі та конструюванні складних багатокomпонентних речень, зокрема через нерозуміння принципів синтаксичної зв'язності (когезії) та смислової цілісності (когерентності) тексту. Це проявилось в порушенні внутрішньої логіки побудови предикативних частин, у неадекватному використанні сполучників та сполучних слів, а також у синтаксичній надмірності або фрагментарності висловлювання.

Разом із тим учні А класу, які мали вищий рівень мовної підготовки, продемонстрували більшу здатність до структурно-семантичного аналізу речень, правильніше визначали межі компонентів, типи синтаксичних відношень і виявляли чутливість до стилістичних особливостей художнього синтаксису Н. Гурницької. Учні Б класу, навпаки, схильні до формального підходу в аналізі

– вони часто зосереджувалися на граматичних ознаках без урахування смислової та стилістичної функції синтаксичних структур.

Такі результати дають підстави стверджувати, що усвідомлення закономірностей синтаксичної організації складних речень потребує цілеспрямованого методичного формування, у якому важливу роль відіграють систематичне моделювання синтаксичних структур, контекстуальний аналіз і робота з художнім текстом як цілісним комунікативним явищем.

На додаток до синтаксичних труднощів у процесі опанування складних багатокомпонентних конструкцій виявлено також психолого-педагогічні чинники, що ускладнюють формування вмінь синтаксичного аналізу художнього тексту. Так, частина учнів продемонструвала низький рівень мотивації до поглибленого вивчення синтаксичних структур і їх функціонально-стилістичного навантаження. Учні Б класу (зі слабшою підготовкою) здебільшого сприймали синтаксис як формальну систему правил, не пов'язуючи його з інтерпретацією змісту художнього висловлення, тоді як учні А класу продемонстрували більше розуміння логіко-композиційної організації речення в контексті цілого тексту.

Виявлені труднощі свідчать про недостатнє усвідомлення старшокласниками зв'язку між структурою складного речення та смисловою й емоційною наповненістю висловлення, що особливо важливо для аналізу художнього синтаксису творів Н. Гурницької. Вони часто не розрізняють функціональну роль підрядних компонентів, не усвідомлюють значення інтонаційної та синтаксичної єдності у створенні ритмомелодійного малюнка тексту.

Таким чином, психолого-педагогічний аспект проблеми полягає не лише в когнітивних труднощах засвоєння граматичного матеріалу, а й у поверхневій мотивації до осмислення синтаксису як засобу вираження авторського стилю та художнього мислення. Подолання цих проблем передбачає впровадження інноваційних лінгводидактичних прийомів, спрямованих на розвиток

синтаксичного мислення, контекстного аналізу та творчої рефлексії над мовними засобами.

Констатувальний етап вивчення рівня сформованості синтаксичних умінь у роботі зі складними багатокомпонентними реченнями дав змогу зробити низку висновків, важливих для вдосконалення лінгводидактичної системи вивчення синтаксису на подальшому етапі навчання.

1. *Система роботи з формування синтаксичних умінь* у старшокласників має передбачати розвиток умінь аналізувати, інтерпретувати та конструювати складні багатокомпонентні речення на матеріалі художніх текстів. Такі вміння забезпечують формування високого рівня мовленнєвої та комунікативно-когнітивної компетентності, необхідної для розуміння авторських стилістичних стратегій та відтворення синтаксичних моделей у власному мовленні.

2. *Зміст навчання* синтаксичної організації речення повинен включати систему вправ і завдань, спрямованих на розвиток навичок розпізнавання типів синтаксичних зв'язків, встановлення логіко-смислових відношень між компонентами речення, а також на формування вміння адекватно використовувати складні синтаксичні конструкції у власних висловлюваннях.

3. *Сформованість синтаксичних компетентностей* передбачає володіння знаннями про структурні, семантичні та стилістичні параметри багатокомпонентного речення, уміння визначати його комунікативне навантаження, здійснювати синтаксико-стилістичний аналіз художнього тексту та грамотно інтегрувати подібні конструкції у власне мовлення з урахуванням функціонального стилю.

4. *Добір навчального матеріалу* для розвитку синтаксичних умінь має ґрунтуватися на автентичних текстах, зокрема романах Н. Гурницької («Мелодія кави в тональності кардамону», «Мелодія кави в тональності сподівання»), які відзначаються багатством складних синтаксичних структур, виразною комунікативною організацією та високим рівнем стилістичної майстерності.

Отримані результати свідчать про те, що учні А класу продемонстрували вищий рівень сформованості синтаксичних компетентностей: вони краще розпізнавали типи підрядності та сурядності, точніше визначали смислові відношення між компонентами складного речення, а також виявляли розуміння функцій приєднувальних конструкцій в художньому тексті. Натомість учні Б класу потребують систематичної підтримки в процесі розвитку аналітичного мислення, синтаксичної гнучкості та стилістичної чутливості.

На підставі цих висновків було розроблено систему лінгводидактичної роботи з аналізу синтаксичної організації складного багатокomпонентного речення, спрямовану на підвищення ефективності навчання синтаксису через роботу з художніми текстами Н. Гурницької. Її структуру, етапи впровадження та методичне забезпечення розглянемо в наступному підрозділі.

2.2. Система роботи з текстами (організація експериментального навчання)

Експериментальне навчання з проблем аналізу синтаксичної організації складних багатокomпонентних речень у романах Н. Гурницької реалізовувалось у природних умовах навчального процесу протягом семестру й не як ізольований курс, а в процесі вивчення тем «Складні та багатокomпонентні речення. Стилiстичні особливості складних речень» і «Синтаксис та стилістика тексту» для 11-А класу й «Синтаксична норма», «Стилiстична норма» для 11-Б класу.

Учасникам дослідження (учням Б класу та учням А класу) пропонувались однакові базові завдання й типи вправ; одночасно методична підтримка була диференційована з урахуванням початкового рівня підготовки: учням А класу надавалися складніші аналітичні завдання та ширша увага до проблем інтерпретації, тоді як для учнів Б класу передбачалися додаткові орієнтири та опорні схеми для роботи з багатокomпонентними структурами. Такий підхід

дозволив зберегти порівняльну основу результатів між групами при одночасному створенні умов для їх ефективного навчального прогресу.

Зміст системи роботи з текстом було структуровано у вигляді поетапної послідовності навчальних блоків, що охоплювали комплекс лінгвістичних та лінгвостилістичних аспектів, релевантних для розуміння й конструювання складних багатокомпонентних речень. Виділено такі компоненти методичної системи.

1. *Прагмалінгвістичний аспект* художнього тексту. Акцент на виявленні комунікативної мети окремих синтаксичних одиниць, на соціально-прагматичному контексті висловлювання та на способах реалізації намірів автора через синтаксичні засоби (наприклад, вибір типу підрядної конструкції для передачі причинно-наслідкових відношень або внутрішнього монологу).

2. *Структурна організація тексту* на рівнях речення й фрагмента. Вивчення алгоритмів і схем побудови полікомпонентних конструкцій, встановлення меж предикативних блоків, аналіз композиційних зв'язків між реченнями в межах абзацу та розділу, а також їхній внесок у наративну логіку.

3. *Метакомунікаційні засоби* в художньому фрагменті. Дослідження ролі вставних конструкцій, інтонаційних пауз, маркерів дискурсу, які сигналізують про зміни перспективи або ступені достовірності, та їхнього впливу на синтаксичну організацію багатокомпонентних речень.

4. *Лексико-граматична специфіка* художнього дискурсу. Окрім класичної лексико-граматичної аналітики, робота передбачала виявлення лексико-синтаксичних сполучень (лексичні маркери підрядності, аргументаційні фразеологізми тощо), які модулюють типи синтаксичних зв'язків у полікомпонентних структурах.

5. *Синтаксичні особливості* як предмет безпосереднього дослідження. Центр навчального модуля – класифікація багатокомпонентних конструкцій, аналіз типів підрядності та сурядності, виявлення комбінаційних патернів

(ланцюгова підрядність, комбінована сурядно-підрядна організація, безсполучникові ряди) та розробка алгоритмів їх інтерпретації й трансформації.

6. *Стилістичний аспект*. Аналіз того, як різні синтаксичні організації продукують стилістичні ефекти (ритм, темпоритм, інтонаційна поліфонія, нагромадження деталізуючих компонентів) та вправи на відтворення цих ефектів у власних висловлюваннях учнів.

7. *Паралінгвістичний аспект* (пунктуація, інтонація, графічні засоби). Окрема увага приділялась співвідношенню пунктуаційних рішень та синтаксичної структури багатокomпонентного речення, а також впливу інтонаційно-паралінгвістичних засобів на читальне сприйняття складного синтаксичного речення.

Кожен із перелічених блоків реалізовувався через комплект взаємопов'язаних вправ: аналітичні вправи (виділення й маркування компонентів речення), реконструктивні завдання (перебудова наявних простих речень у багатокomпонентні за зразком авторського стилю), трансформаційні вправи (заміна типів підрядності чи сурядності з оцінкою стилістичних наслідків), а також продуктивні завдання (створення міні-епізодів у стилі Н. Гурницької з обов'язковим включенням складних багатокomпонентних конструкцій). Для учнів Б класу додатково застосовувалися опорні схеми та розгорнуті алгоритми розбору; для А класу – завдання підвищеної аналітичної складності та дослідницькі міні-проекти [5].

У **Додатку 2** наведено детальний опис кожного етапу методичної системи, ілюстрований конкретними прикладами вправ та типовими зразками розв'язків, а також методикою оцінювання навчальних досягнень із використанням критеріально-рівневої шкали.

Упровадження системи вправ висвітлено в додатках (**Додаток 3, 4**).

Таким чином система роботи, реалізована протягом шести етапів експериментального навчання, забезпечила поетапне формування синтаксичних

та комунікативно-стилістичних умінь на матеріалі художніх текстів Н. Гурницької. Вона охоплює репродуктивно-продуктивні та продуктивні вправи, спрямовані на розвиток компетенцій в галузі структурної, лексико-граматичної, синтаксичної та стилістичної організації тексту.

Запропонована система довела свою значну ефективність вивчення багатокomпонентних речень у 11-А класі (з поглибленим вивченням української мови), адже дозволила учням не лише вдосконалити знання з синтаксису, а й осмислити складне речення як художній, комунікативний та пізнавальний феномен, що поєднує логічну та естетичну функції мовлення.

2.3. Перебіг та опис результатів експериментальної методики

Після впровадження запропонованої системи навчання, спрямованої на формування вмінь аналізу та конструювання складних багатокomпонентних речень на матеріалі творів Н. Гурницької, було здійснено підсумкову перевірку рівня сформованості синтаксичних компетенцій здобувачів освіти. Експеримент охоплював дві групи: учнів А класу та учнів Б класу. Повторний зріз здійснювався з тією ж групою досліджуваних, що брала участь у констатувальному етапі, із метою простежити динаміку розвитку їхніх синтаксичних умінь у процесі реалізації лінгводидактичної моделі.

Завдання для підсумкової перевірки були побудовані за аналогічним принципом, що й на початковому етапі, однак характеризувалися підвищеним рівнем складності. Це дало змогу оцінити здатність учасників застосовувати отримані знання в нових аналітичних та творчих контекстах, а також визначити рівень автономності мислення в синтаксичному моделюванні (**Додаток 5**).

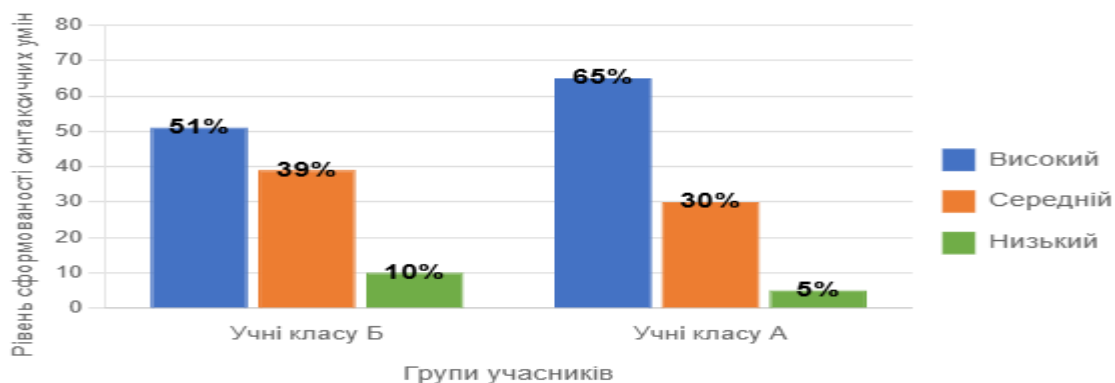
Результати виконання підсумкового зрізу засвідчили суттєві відмінності між групами.

Учні А класу продемонстрували високий рівень сформованості синтаксичної компетентності: вони успішно ідентифікували структури складних речень, аргументовано пояснювали функції кожного компонента, уміло використовували підрядність і сурядність для створення логічної та емоційної єдності вислову. Їхні роботи відзначалися стилістичною зрілістю, логічною послідовністю та високим ступенем синтаксичної гнучкості.

Учні Б класу засвоїли основні синтаксичні моделі, однак мали труднощі з розмежуванням підрядних відношень і розпізнаванням логіко-сміслових зв'язків між компонентами складного речення. Часто спостерігалися помилки в побудові надфразових єдностей та недотримання інтонаційно-сміслового членування тексту.

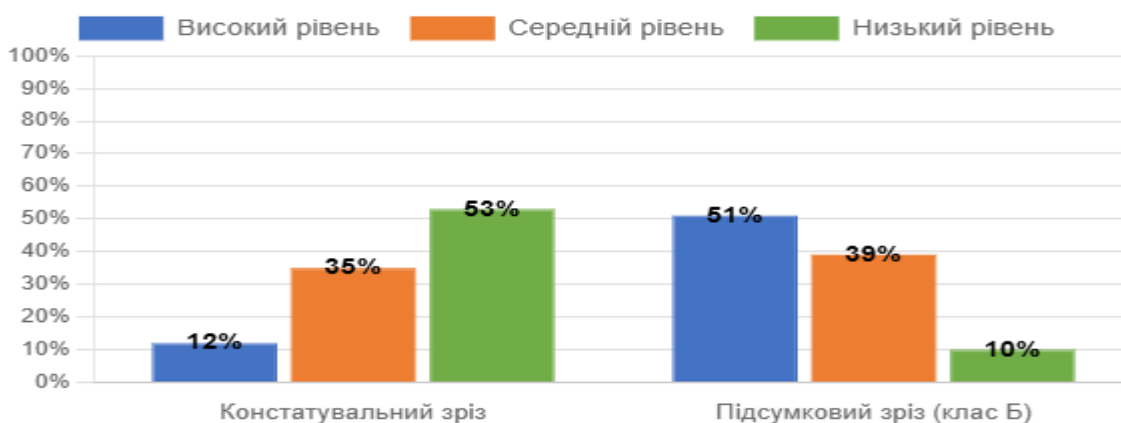
Узагальнення результатів підсумкового етапу дозволяє зробити висновок, що запропонована методика сприяла підвищенню рівня синтаксичної грамотності обох груп, однак найвищої ефективності вона досягла в учнів А класу, які мають більш розвинені аналітичні здібності та досвід роботи з текстами художнього стилю.

Кількісна обробка отриманих результатів показала, що показник високої сформованості синтаксичних умінь у А класі становить 65 %, тоді як у Б групі – 51 %, що свідчить про вищу здатність учнів А класу до логічно організованого, багаторівнево мовлення. Порівняння з результатами констатувального зрізу підтвердило позитивну динаміку розвитку синтаксичних компетентностей в межах обох груп, що зумовлено ефективністю запропонованої лінгводидактичної системи формування навичок аналізу та побудови складних багатокомпонентних речень на матеріалі творів Н. Гурницької.

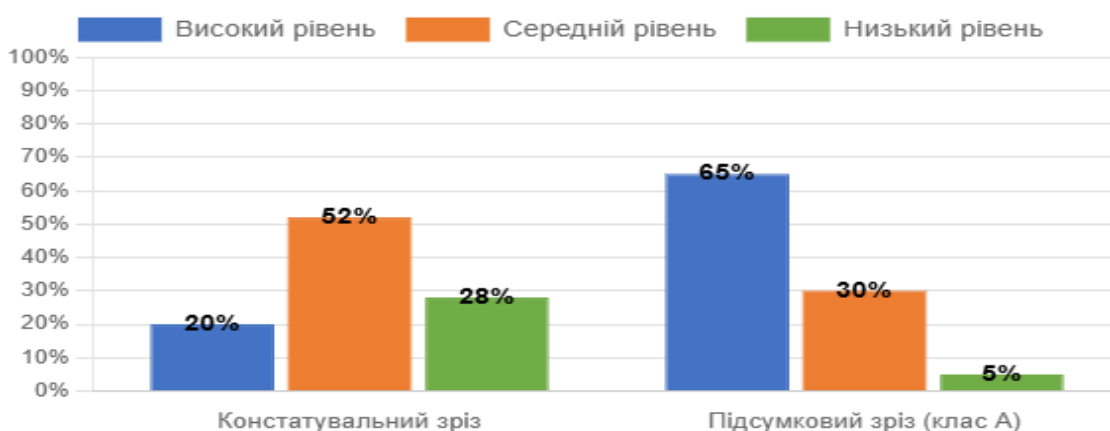

Мал. 2.2. Результати підсумкового зрізу

Нижче подамо порівняння констатувального та підсумкового зрізів, які демонструють значну різницю.

Мал. 2.3. Порівняння результатів констатувального та підсумкового зрізів учнів Б класу

Мал. 2.4. Порівняння результатів констатувального та підсумкового зрізів учнів А класу

Як показують результати, учні А класу продемонстрували вищий рівень сформованості синтаксичних умінь, що зумовлено їх більш розвиненими

аналітичними навичками та досвідом роботи з текстами підвищеної структурної складності. Водночас учні Б класу виявили певні труднощі у відтворенні та конструюванні багатокomпонентних синтаксичних структур, що пояснюється меншою практикою в системному аналізі синтаксичних моделей. Загалом результати обох груп свідчать про позитивну динаміку розвитку вмінь побудови складних речень та підтверджують ефективність запропонованої лінгводидактичної системи формування синтаксичної компетентності на матеріалі романів Н. Гурницької.

Спостереження за результатами діяльності учнів Б класу та учнів А класу засвідчили суттєве зростання рівня володіння ними синтаксичними навичками, зокрема – уміннями встановлювати логічні зв'язки між частинами складних багатокomпонентних речень, дотримуватися структурної цілісності висловлення та забезпечувати когерентність синтаксичної організації тексту. У здобувачів освіти простежується тенденція до більш свідомого використання синтаксичних засобів вираження логіко-граматичних відношень, що свідчить про поглиблене розуміння ними тема-рематичної організації речення.

Психолого-лінгвістичні труднощі, характерні для початкового етапу роботи, поступово зменшилися: здобувачі освіти виявили стійку мотивацію до аналізу складних синтаксичних конструкцій, прагнення розпізнавати та моделювати синтаксичні структури, притаманні художньому стилю Н. Гурницької. Наприкінці експериментального навчання учні обох груп продемонстрували підвищений інтерес до синтаксичної організації мови художнього тексту, розуміння її естетичного потенціалу та ролі у формуванні логічно організованого мовлення.

Варто зазначити, що ефективність упровадженої методики формування синтаксичних умінь на матеріалі творів Н. Гурницької ґрунтується на дотриманні низки принципових вимог.

1. Наявність мовознавчої проблеми, що має дослідницький і творчий потенціал, зокрема пов'язаної з аналізом складних багатокомпонентних речень, що вимагає інтегрованого підходу, аналітичного мислення та пошукової діяльності здобувачів освіти.

2. Практична, теоретична й пізнавальна цінність очікуваних результатів, яка виявляється в удосконаленні синтаксичної компетентності, умінні здійснювати структурно-семантичний аналіз речень різних типів, а також у розвитку лінгвістичної рефлексії.

3. Самостійна діяльність учнів (індивідуальна, парна або групова), спрямована на аналіз синтаксичних структур та побудову власних прикладів складних багатокомпонентних речень із дотриманням принципів зв'язності й логічної послідовності.

4. Чітке визначення кінцевих цілей діяльності – формування вмінь аналізувати, трансформувати та продукувати складні синтаксичні конструкції в межах текстів художнього стилю.

5. Опора на міждисциплінарні знання, зокрема з граматики, стилістики, текстолінгвістики, когнітивної лінгвістики, необхідних для комплексного аналізу синтаксичної організації висловлення.

6. Структурування методики навчання за етапами:

- виявлення синтаксичної проблеми та формулювання завдань дослідження;
- висунення гіпотези щодо закономірностей побудови складних багатокомпонентних речень у творах Н. Гурницької;
- вибір та обґрунтування методів аналізу;
- оформлення отриманих результатів;
- узагальнення, інтерпретація й оцінювання ефективності синтаксичних моделей.

Як засвідчила практика, найефективніші заняття з формування синтаксичних компетентностей відбуваються в умовах невимушеної, інтерактивної співпраці вчителя та учнів. При цьому провідною формою діяльності залишається самостійна робота школярів, яка передбачає творче застосування здобутих знань у процесі аналізу, моделювання та трансформації синтаксичних структур художніх текстів.

Висновки до розділу 2

Констатувальний етап експерименту був спрямований на визначення вихідного рівня сформованості синтаксичної компетентності учнів А класу та учнів Б класу в контексті аналізу особливостей синтаксичної організації складного багатокomпонентного речення у творах Н. Гурницької. На цьому етапі було визначено критерії та показники розвитку синтаксичних умінь, розроблено діагностичні завдання для тестування, що охопили вміння розпізнавати, аналізувати й конструювати складні багатокomпонентні речення з урахуванням їхньої семантико-синтаксичної структури.

Результати констатувального зрізу засвідчили, що рівень сформованості синтаксичних умінь у більшості досліджуваних був недостатнім: 53% учнів 11-Б класу та 28% учнів 11-А класу продемонстрували низький рівень володіння навичками побудови та інтерпретації складних синтаксичних конструкцій. Отримані дані підтвердили необхідність розроблення та впровадження лінгводидактичної системи навчання, спрямованої на вдосконалення синтаксичного мислення, логіко-граматичного аналізу тексту та розвитку навичок побудови складних речень у структурі художнього дискурсу.

У зміст експериментальної методики було включено такі напрями:

– прагмасинтаксичний аналіз складних речень у романах Н. Гурницької;

- структурно-семантичну характеристику типів складних багатокомпонентних конструкцій;
- засоби когезії та когерентності в межах синтаксичної організації тексту;
- лексико-граматичні та стилістичні маркери складних речень;
- методичні прийоми синтаксичного моделювання, що поєднували аудиторну й самостійну роботу учнів 11-А класу та 11-Б класу.

Підсумковий зріз, проведений після впровадження експериментальної методики, показав значне підвищення рівня сформованості синтаксичних умінь в обох групах: 65% учнів 11-А класу та 53% учнів 11-Б класу досягли високого рівня володіння синтаксичними конструкціями. Це свідчить про ефективність розробленої лінгводидактичної системи, яка сприяла розвитку аналітико-синтетичних умінь, здатності будувати логічно структуровані багатокомпонентні речення та усвідомлено аналізувати їх функціональну роль у художньому тексті.

Таким чином, отримані результати підтверджують доцільність упровадження системи вправ та завдань, спрямованих на поетапне формування синтаксичної компетентності, що забезпечує поступове ускладнення навчального матеріалу відповідно до рівня підготовки здобувачів освіти, диференційований підхід до навчання та стійку позитивну динаміку розвитку синтаксичних навичок.

ВИСНОВКИ

Мова художнього твору є тим джерелом, у якому слова реалізують свої можливості у відтворенні людського буття. Тому синтаксичні структури стають важливим об'єктом лінгвістичного аналізу, адже саме завдяки ним можна простежити закономірності мовної організації та їхній дидактичний потенціал.

У дипломній роботі здійснено системний аналіз СБР у романах Наталії Гурницької з урахуванням їхнього структурного, семантичного, функційного та лінгводидактичного потенціалу. Наше дослідження показало, що ці конструкції в авторській мові письменниці є важливим засобом моделювання комунікативних ситуацій, відтворення динаміки розвитку сюжетної лінії, психологічних станів герої та в підсумку формування авторського стилю.

Аналіз наукових розвідок відомих українських мовознавців (І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, К. Ф. Шульжук) встановив, що СБР становлять окремий тип синтаксичних конструкцій, що поєднують 3 і більше предикативних частин, при цьому утворюють цілісну комунікативну одиницю, тим самим засвідчуючи їхній самостійний статус. Попри значну кількість напрацювань ці конструкції як об'єкт системних синтаксичних досліджень досі залишаються актуальними для більшості мовознавців. Багатофункційність таких речень полягає насамперед у реалізації різноплановості значень: відтворення когнітивних процесів, моделювання ситуацій сюжетних ліній, накопичення додаткової уточнювальної інформації. Аналіз теоретичної бази пересвідчив, що структурну типологію СБР не можна зводити лише до комбінації елементарних структур, оскільки ці будови мають власну системну організацію, семантичне багатство відтворюваних відношень та функційну самотність цих одиниць.

Аналіз джерельної бази засвідчив особливості синтаксичного мовостилю авторки. Її універсальність у відтворенні сюжетної лінії мовними знаками, акцент на внутрішніх трансформаціях вплинули на вибір синтаксичних конструкцій: від

простих, лаконічних структур, до складних, часто багатокомпонентних, у яких накопичується інформація про розвиток подій, заглиблення в ситуацію, деталізація роздумів. А відтак її перу характерна певна частотність своїх мовленнєвих уподобань.

За нашими даними, у романах Н. Гурницької тісно переплетені між собою як прості речення (47 %), так і складні конструкції (53 %). Авторка свідомо використовує такі змішування, намагаючись при цьому відтворити інформаційний фон та внутрішній світ своїх героїв.

Мовленнєва стратегія авторки вирізняється точністю та водночас своєрідним багатством синтаксичних форм. У значній частині простих речень відсутня надмірність у деталях, виявляється певна впорядкованість елементів речення, властивий прямий порядок слів і використання лише тих другорядних членів речення, які необхідні для адекватного розкриття змісту. Інша група простих речень у своїй структурі демонструє тенденцію до неелементарності завдяки використанню ускладнення через відокремлені та однорідні члени речення, зрідка доповнені вставними елементами чи звертаннями; поодинокими залишаються випадки включення вставлених структур. Усі ці складники виконують власну уточнювальну функцію, забезпечуючи семантичну повноту та логічну завершеність висловлення.

Складні конструкції, які традиційно сформовані із 3 і більше предикативних частин (зазвичай 3–6), постають як багатокомпонентні структури, завдяки яким максимально відтворюються смислові взаємозв'язки між ситуаціями та демонструється поступове розгортання думки. Синтаксична організація цих одиниць забезпечує не лише комунікативний ефект, а й значний дидактичний потенціал, адже такі побудови сприяють формуванню аналітичних умінь, розвитку синтаксичної компетентності та поглибленню мовного чуття учнів. Авторка майстерно адаптує мовні моделі, які в художньому тексті стають

засобом відображення внутрішнього світу її героїв, а в освітньому процесі – матеріалом для навичок інтерпретації а стилістичного аналізу.

Функційний аспект відображає специфіку цих синтаксичних конструкцій у контексті концентрації уваги читача, організації процесу розуміння тексту художнього твору та відтворення авторської позиції під час вибору стратегії формування думки через висловлення. Завдяки СБР Н. Гурницька розкриває внутрішній світ своїх героїв, забезпечує рівень доступності осмислення сюжетної лінії, аби читач став активним інтерпретатором змісту художнього твору.

Стилістичний вимір СБР – це насамперед реалізація експресивної функції: ці одиниці емоційно насичують текст, відображають ментальний рівень героїв і динаміку у зміні їхніх переживань. Тому читач одразу сприймає зміст і занурюється у змодельовану автором атмосферу, при цьому намагається враховувати своє бачення ситуації.

Використання варіативних синтаксичних моделей СБР допомагає Н. Гурницькій досягти особливого відтворення теми кохання: щирого, природного, глибокого. Усі авторські думки і задуми письменниці реалізовує через життєві перепити своїх персонажів, що впливає на емоційний стан у читача. Саме жіноче начало впливає на глибину емоційно-психологічної основи тексту.

Наше дослідження структурно-семантичних параметрів прозописьма Н. Гурницької засвідчило, що формальна типологія СБР характеризуються різноманітністю: комбінаціями поєднання сурядного, підрядного та безсполучникового синтаксичних зв'язків. Аналіз картотеки ілюстративного матеріалу засвідчив специфіку таких моделей. Найчастотнішими є синтаксичні багатокomпонентні конструкції, утворені із 3 предикативних частин, які поєднані сурядним і підрядним синтаксичними зв'язками. Завдяки таким конструкціям авторка намагається гнучко моделювати складні логічні та емоційні переходи, при цьому уточнювати чи деталізувати котрусь із ситуацій додатковою інформацією у вигляді підрядної частини.

Значною частотністю у романах Н. Гурницької відзначаються структури, у яких комбінуються сурядний та безсполучниковий синтаксичні зв'язки. Із функційного боку така синтаксична складність поєднуваності забезпечує глибину та реалістичність ситуації часто без логічного пояснення, лише через перелічуваність інформації, часто із акцентом на одночасність (сурядний зв'язок), констатацію.

Розвиток сюжетної лінії жіночих романів письменниці забезпечують структури, у яких усі предикативні частини поєднані між собою безсполучниковим зв'язком. Нашарування ситуацій у таких побудовах інформує читачів та створює ефект динамізму, швидкоплинності часу.

Одна із особливостей мовостилю Н. Гурницької – це значна частотність у досліджуваних творах складнопідрядних багатокomпонентних речень, зокрема його найтиповіша модель у романах – послідовна підрядність, завдяки якій формується ієрархічна модель мислення, яка відображається в мовленні. У них авторка поступово розгортає думку, додаючи усе нові рівні пояснень, що забезпечують глибину висловлювання. Окрім того, послідовна підрядність відтворює логічний ланцюг, де кожна частина є необхідною ланкою для розуміння загальної теми. З комунікативного боку таким реченням характерний ефект переконливості та деталізації, поступове занурення читача у дрібниці деталей подій чи емоційних відчуттів.

Авторська мова Н. Гурницької відобразилася на внутрішній структурній будові складнопідрядних багатокomпонентних речень, а саме розташування підрядних частин щодо головної. Улюбленою є інтерпозиція, завдяки якій авторка демонструє своє бажання якнайшвидше деталізувати щось досить маловідоме або навпаки зрозуміле тільки їй. Для читача хід думок письменниці (на її думку) потребує негайного пояснення, без інтриги чи затягування розуміння ситуації.

Щодо семантико-синтаксичних відношень у межах СБР, то між предикативними частинами реалізується темпоральна багатоплановість, зокрема одночасним відтворенням минулого – теперішнього – майбутнього; емоційна насиченість, яку забезпечують підрядні за семантикою причини, умови, мети, що відображають внутрішні мотиви персонажів.

Одним із завдань нашого дослідження було простежити тенденції лінгводидактичного потенціалу складних багатокomпонентних речень у романах Н. Гурницької у контексті підвищення рівня синтаксичної грамотності старшокласників, удосконалення їхніх аналітичних та комунікативних здібностей, розвитку лінгвостилістичного чуття на основі системного вивчення української мови.

Будь-яка лінгводидактична система може бути рекомендована до впровадження в освітній процес лише за умови її експериментальної перевірки, що дає можливість об'єктивно оцінити ефективність методичних прийомів, системи вправ та засобів навчального впливу.

Проведене нами педагогічне експериментальне дослідження присвячене формуванню синтаксичної компетентності старшокласників засобами художнього тексту. Актуальність проблеми зумовлена потребою сучасної школи у впровадженні таких методичних систем, які не лише поглиблюють знання учнів із синтаксису, а й формують у них уміння творчо мислити, інтерпретувати текст і відчувати стилістичну функцію мовних засобів.

Метою нашого дослідження було перевірити ефективність спеціально розробленої системи вправ, побудованої на матеріалі творів Наталії Гурницької – письменниці, проза якої відзначається синтаксичною багат шаровістю, ритмічною організацією мовлення та глибокою емоційністю.

Педагогічний експеримент охоплював три етапи: констатувальний, формувальний і підсумковий. На першому етапі ми визначили вихідний рівень сформованості синтаксичної компетентності. Результати показали, що більшість

учнів мали труднощі у визначенні типів синтаксичних зв'язків і розумінні стилістичної ролі складних конструкцій. Це стало підставою для створення експериментальної системи навчання.

На формувальному етапі було впроваджено комплекс вправ аналітичного, інтерпретаційного та творчого характеру. Учні аналізували уривки з романів «Мелодія кави у тональності кардамону» та «Мелодія кави у тональності сподівання», визначали типи підрядності й сурядності, досліджували роль синтаксичних структур у створенні художньо-емоційного ефекту.

Підсумковий зріз продемонстрував помітну динаміку: у класі з поглибленим вивченням української мови 65% учнів досягли високого рівня сформованості синтаксичних умінь, тоді як у класі з математичним профілем – 53%. Учні навчились не лише грамотно аналізувати структуру складного речення, а й використовувати ці знання у власному мовленні, створюючи зв'язні, логічні й стилістично досконалі висловлювання.

Таким чином, результати дослідження підтвердили ефективність системного підходу до формування синтаксичної компетентності на матеріалі художніх текстів. Твори Наталії Гурницької виявилися цінним дидактичним матеріалом, що поєднує естетичний і навчальний потенціал, сприяючи розвитку мовного чуття, логічного мислення та комунікативної культури учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абашина В. Питання комунікативно-прагматичного опису складного речення : аспект актуального членування. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. 344 с.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія]. Львів : ПАЇС, 2010. 336 с.
3. Бевзенко С. П. Структура складного речення в українській мові : навч. посібн. К. : КДПІ, 1987. 80 с.
4. Безкровна К. О. Використання активних методів навчання на уроках вивчення синтаксису складного речення. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-aktivnih-metodiv-navchannya-na-urokah-viv-chennya-sintak-sisu-skladnogo-rechennya-271835.html> (дата звернення: 3.11.2025).
5. Брославська Л. Я., Шевченко І. С. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі. URL: [http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6293/2/Broslavskaya %20L.Y.,%20 Shevchenko, %20I.S..pdf](http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6293/2/Broslavskaya%20L.Y.,%20Shevchenko,%20I.S..pdf)
6. Булаховський Л. А. Українська мова. Вибрані праці : В 5-ти т. К., 1977. Т. 2. 431с.
7. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К. : Наукова думка, 1992. 224 с.
8. Волос Н., Сукало Т. Лінгвальні особливості складних багатокомпонентних речень у текстах творів Наталії Гурницької *Лінгвістичні студії молодих дослідників: Збірник наукових праць*. Рівне : РДГУ. Вип. 14. 2025. С. 39–45.
9. Гапонова Т. М. Типологія багатокомпонентних складних речень. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2012. № 14. С. 60–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpupu_2012_14_11

- 10.Городенська К. Дери́вація синтаксичних одиниць. К. : Наукова думка, 1991. 192 с.
- 11.Грона Н. В., Хомич Т. Л. Практикум з методики навчання української мови: навч. посібн. для студентів спец. 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) освітнього рівня «Бакалавр». Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 177 с.
- 12.Гуйванюк Н. В. Граматична термінологія: історія, традиції та інновації. Слово-Речення-Текст : вибрані праці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. С. 228 – 244.
- 13.Гуйванюк Н. «Складня» Степана Смаль-Стоцького крізь призму сучасних наукових парадигм. *Українська мова*. 2010. № 1. С. 3–15.
- 14.Гурницька Н. Інтерв'ю. URL : <https://ukrainky.com.ua/nataliya-gurnyczka-pro-svij-bestseler-melodiyyi-kavy-u-tonalnosti-kardamonu-sekrety-shhaslyvogo-shlyubu-j-kapelyushky/>
- 15.Гурницька Н. URL : <https://lukl.kyiv.ua/nataliya-hurnytska/>
- 16.Дідух Х. І. Ідіостиль як відображення авторської картини світу. Філологічні науки: Риторика і стилістика. URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm.
- 17.Дудик П. С. Стилiстика української мови : навчальний посiбник. К. : Академія, 2005. 367 с.
- 18.Дудик С. П., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови [пiдруч. для студ. вищ. навч. закл.]. К. : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
- 19.Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності : (стилістика та культура мови). К. : Довіра, 1999. 431 с.
- 20.Загнітко А. П. Актуальні проблеми текстової лінгвістики: закономірності внутрішньої текстової організації. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ, 1999. Вип. 5. С. 95 – 111.

21. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО»», 2011. 992 с.
22. Заскалета В. П. Історія формування складнопідрядних речень з підрядними означальними : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. К., 2003. 22 с.
23. Каламаж Р. В. Когнітивно-стильовий вимір у психологічних дослідженнях. URL : http://eprints.oa.edu.ua/1443/1/Kalamazh_130912.pdf.
24. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навчальний посібник. К. : Либідь, 1995. 312 с.
25. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова / за ред. С. О. Карамана. К. : Літера, 2011. 560 с.
26. Кислиця Д. Граматика української мови. Ч. II: Синтаксис. Нью-Йорк : Вид-во Шкільної ради при УККА, 1990. 88 с.
27. Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль. Івано-Франківськ, 2002. 346 с.
28. Кононенко В. І. Семантичні зв'язки в синтаксисі. *Мовознавство*. 1976. № 1. С. 13–23.
29. Костусяк Н. М. Синтаксичне функціонування граматичних категорій. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Вип. 26. 2012. С. 150–152.
30. Кульбабська О. Девербативи в акті предикації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 321–322. С. 160–166.
31. Кулик О. Д. Еволюція досліджень поліпредикативних речень у лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2012. Вип. 31. С. 45–47.
32. Кухарчук І. О. Функціонально-комунікативний напрям дослідження синтаксичної будови мови. 2013. Вип. 10. С. 150 – 155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2013_10_39.
33. Куц О. В. Структурна схема речення як одиниця синтаксичної парадигми. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/15908/1/Kuts.pdf>.

- 34.Леута О. І. Модель речення: проблема виділення та кваліфікації. *Гуманітарні науки*. 2004. №2 (8). С. 102 – 107.
- 35.Лілік О., Сазонова О. Деформація жанру мелодрами в українській постмодерній літературі: Ірен Роздобудько та Наталія Гурницька. *ALFRED NOBEL UNIVERSITY JOURNAL OF PHILOLOGY*. 2023. № 2 (26/1). С. 47–65.
- 36.Мамалига А. І. Синтаксис тексту // Нариси про текст : теоретичні питання комунікації і тексту / В. В. Різун, А. І. Мамалига, М. Д. Феллер. Київ : Київський університет, 1998. С. 61–222.
- 37.Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : Підручник / За ред. Л. І. Мацько. К. : Вища шк., 2003. 462 с.
- 38.Межов О., Костусяк Н. Комунікативно-прагматичні парадигми речень у сучасній українській мові. URL : <https://sdc-journal.com/index.php/journal/article/view/237/181>
- 39.Мелкумова Т. Стан дослідження комунікативно-прагматичних функцій мовних одиниць. URL : file:///C:/Users/Korpus/Downloads/63-72%20(1).pdf
- 40.Методика навчання української мови (профільний рівень) : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «Магістр» / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини; уклад.: В. О. Коваль, К. А. Маслюк. Умань : ВПЦ «Візаві», 2021. 45 с.
- 41.Методика викладання української мови : нав.-метод. посібн. для студентів українського відділення філологічного факультету / Оксана Костів, Олеся Сколоздра-Шепітко. Львів, 2018. 202 с.
- 42.Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. Вид. 2-ге, перероб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. унту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
- 43.Омельчук С. Комунікативно-функційний підхід до вивчення синтаксису. *Дивослово*. 2009. № 7. С. 2 – 9.

- 44.Павлюк Н. П. Методика навчання української мови : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти філологічного факультету РДГУ. Дніпро : Середняк Т. К., 2025. 271 с.
- 45.Поліщук Н. П. Категоріальні ознаки тексту в комунікативно-прагматичному вимірі. URL : 111-Текст статті-199-1-10-20160410.pdf
- 46.Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. К., 1992. 197 с.
- 47.Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. 10–11 класи / Л. І. Мацько, Т. Л. Груба, О. М. Семеног, Т. В. Симоненко. 2017. 84 с.
- 48.Програма. Українська мова. Для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10–11 класи. 2017. 42 с.
- 49.Ситченко А. Л. Визначення індивідуального стилю письменника на основі структурування. *Дивослово*. 2002. № 5. С. 48–50.
- 50.Синтаксис, семантика і прагматика мовних одиниць / За заг. ред. О. М. Старикової. К. : НМК ВО, 1992. 166 с.
- 51.Слинько І. І. Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання : навч. посібник. К. : Вища школа, 1994. 670 с.
- 52.Сологуб Н.М. Поняття «індивідуальний стиль письменника» в контексті сучасної лінгвістики. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 117–118. «Слов'янська філологія» : зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2001. С. 34–38.
- 53.Сучасна українська літературна мова : у 5 т. / за заг. ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1972. Т. 5 : Синтаксис. 515 с.
- 54.Сучасна українська мова : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти / Пономарів О. Д., Різун В. В., Шевченко Л. Ю., Григор'єв О. М. та ін. : за ред. О. Д. Пономарева. [2. вид., перероб.]. К. : Либідь, 2001. 398 с.

55. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис [підручник] / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева. К. : Знання, 2010. 374 с.
56. Теребус Р. До проблеми ідіостилю: термінологічний аспект. *Науковий журнал*. 2016. № 1. С. 174–182.
57. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
58. Фарина Н. Г. Складнопідрядні речення нерозчленованої структури в художній прозі І. Франка [текст] : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.01. Львів, 2017. 20 с.
59. Чередниченко І. Г. Складнопідрядні речення в сучасній українській мові : спецкурс для студ. філолог. фак-тів. Чернівці : Вид-во Чернівецького ун-ту, 1959. 134 с.
60. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : монографія. К. : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 363 с.
61. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : монографія. Чернівці : «Букрек», 2014. 412 с.
62. Шевцова Л., Кучерук О. Методика навчання української мови: практичні заняття. Навч.-метод. посіб.: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 115 с.
63. Шевченко Г. В. Комунікативно-прагматичний та граматичний аспекти мовних засобів. URL : [file:///C:/Users/Korpus/Downloads/109503%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-232614-1-10-20170904%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korpus/Downloads/109503%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-232614-1-10-20170904%20(1).pdf)
64. Шкарбан Т. М. Формально-граматична і семантична структура складних конструкцій з однорідною супідрядністю. *Мовознавство*. 1994. № 1. С. 30–34.

- 65.Шульжук К.Ф. Складні багатокомпонентні речення в українській мові. К. : Вища школа. Головне вид-во, 1986. 181 с.
- 66.Шульжук К. Ф. Питання типології складнопідрядного речення. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії* : зб. наук. праць : наук. записки РДГУ. Рівне : 2004. Вип. XII. С. 3–7.
- 67.Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. К. : Видавничий центр «Академія». 2010. 316 с.
- 68.Щербачук Н. П. Особливості функціонування причинових синтаксем як ускладнювальних компонентів семантичної структури речень-реплік. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»* : збірник наукових праць. Острог: Вид-во НУ «Острозька академія», 2017. Вип. 64. Ч. 2. С. 195–198.
- 69.Щупко С. Суть компетентнісної методики навчання синтаксису складного речення в основній школі. *Освітні обрії*. №2 (51). 2020. С. 71–74.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гурницька Наталія. Мелодія кави в тональності кардамону. Роман. 2014. URL : <https://litlife.club/books/210845/read?page=3>
2. Гурницька Наталія. Мелодія кави в тональності сподівання. Роман. 2016. URL : <https://readukrainianbooks.com/1110-melodija-kavi-v-tonalnosti-spodivannja-natalija-gurnicka.html>
3. Гурницька Наталія. Багряний колір вічності. Роман. 2019. URL : <https://knigogo.top/chitati-online/bagryanyj-kolir-vichnosti/>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Тестові завдання

1. *Визначте, у якому з наведених уривків найвиразніше представлено складне багатокomпонентне речення, характерне для художнього стилю Наталії Гурницької:*

А. «Вона стояла біля вікна, дивилася на місто, що потопало у вранішньому тумані, й думала про те, як дивно сплітаються людські долі...»

Б. «Коли під вечір над містом нависли хмари, а повітря стало важким від запаху кави й дощу, Марко раптом згадав її слова, сказані колись на вокзалі».

В. «Учитель пояснив правила побудови складного речення й навів приклади з тексту роману».

2. *Визначте комунікативну настанову наведеного уривку художнього тексту Наталії Гурницької:*

А. Інформування про подію;

Б. Передавання емоційного стану героїв;

В. Створення напруженого драматичного ефекту.

3. *Прочитайте наведений уривок із роману «Мелодія кави у тональності кардамону» та выпишіть 5 синтаксичних конструкцій, які містять елементи складних багатокomпонентних речень.*

Доньку Адам назвав Ельжбеткою. Анна й не сумнівалася, що ім'я для дитини він вибере сам, а ще за декілька днів вона погодилась охрестити дитину саме там, де хотів він. Те, що, пов'язуючи з ним своє життя, вона одночасно погоджується з його переконаннями та бажаннями, якимось чином не обговорювалося. Адам і в менш важливих питаннях умів наполягти на своєму, а тут навіть не припускав, що вона наважиться сперечатися. Власне, й не мала сили на жодні суперечки. Днів десять після пологів приходила до тям і намагалася при звичаїтися до нової для себе ролі. Те, що належала до тих матерів, які самі

вигадують собі тисячу зайвих проблем та робіт, зрозуміла майже відразу по народженні Елі. Не могла ані на мить відірватися від доньки. Прислухалася до кожного її подиху, бігла на кожен підозрілий звук, не дозволяла лежати в мокрих пелюшках, довго носила на руках, ледь не по годині годувала і не могла намилюватися з того, як мала їсть. Спочатку смочке пожадливо, цівкою випускаючи з рота молоко, потім зосереджено і сумлінно, вже за декілька хвилин по-діловому спокійно, а згодом, наситившись, засинає з блаженною-вдоволеною міною і лише мляво ворушить губками. Сідаючи біля колиски, Анна подовгу дивилася на те, як мала спить, уважно вдивлялась у кожну рисочку рідного личка, ловила кумедні гримаски і насолоджувалася відчуттям затишку та безмежної любові до дитини. Якби могла – сиділа б так годинами, проте підводилася і сумлінно бралася до роботи (4).

4. Проаналізуйте виписані речення: визначте типи синтаксичного зв'язку між частинами (сурядний, підрядний, безсполучниковий), охарактеризуйте засоби їхнього вираження, поясніть синтаксичну функцію сполучників і сполучних слів. Зробіть висновок про роль багатокomпонентних речень у створенні художньо-емоційного ефекту тексту.

5. Визначте, яку синтаксичну структуру найчастіше використовує письменниця у фрагментах, що передають внутрішні стани героїв (звернення до однотипних підрядних частин, нанизування конструкцій, синтаксичний паралелізм тощо). Поясніть, як ця особливість впливає на ритм і динаміку оповіді.

6. Перетворіть наведене складне багатокomпонентне речення на кілька простих речень. Порівняйте зміст і стилістичний ефект двох варіантів. Зробіть висновок про значення синтаксичної єдності для цілісності художнього тексту.

Це життя вже нікуди не дінеться, не минеться як сон на ранок, від нього не заховаєшся у вигаданому світі, не переграєш і не перепишеш начисто (4).

7. Створіть власне складне багатокomпонентне речення, у якому поєднано сурядний і підрядний зв'язки, використавши тематичний матеріал із творів Наталії Гурницької (наприклад, тему «очікування», «кохання», «пам'яті») (3; 4).

Додаток 2

Система роботи з текстами (організація експериментального навчання)

Робота над формуванням умінь аналізувати синтаксичну організацію складних багатокomпонентних речень у художньому тексті розпочиналася з **першого етапу**, спрямованого на ознайомлення з прагмалінгвістичними засадами художнього мовлення, тобто введення у зміст проблематики синтаксичної виразності тексту. Цей етап мав пропедевтичний характер і передбачав створення бази для усвідомлення того, як синтаксичні структури функціонують у контексті авторського задуму та комунікативної мети.

У межах етапу учні А класу та Б класу виконували різнорівневі завдання, спрямовані на формування аналітичного мислення та синтаксичної чутливості до тексту. *Перший блок* містив аналіз стратегій та прийомів, що передують роботі з художнім реченням, зокрема:

- ознайомлення з різновидами складних конструкцій у художньому мовленні;
- вправи на виявлення синтаксичних домінант у фрагментах текстів Наталії Гурницької;
- побудову ментальної карти («Синтаксичні особливості художнього мовлення Н. Гурницької»), що ілюструвала залежність між прагматичною метою висловлювання та вибором синтаксичного засобу.

Для активізації навчальної діяльності учні отримували творчо-пошукові завдання, зокрема:

1. Наведіть 10 тем міні-досліджень або рефератів, пов'язаних із синтаксисом або стилістикою художнього мовлення (наприклад, «Складне речення як засіб психологізації образу», «Пунктуаційна виразність складних конструкцій у прозі Наталії Гурницької», «Синтаксичний паралелізм як засіб емоційного впливу»).

2. Назвіть джерела, з яких можна отримати матеріал для аналізу синтаксичних конструкцій в художньому тексті (електронні зразки текстів, словники, синтаксичні довідники, літературознавчі коментарі).

3. Створіть ментальну карту «Розвиток синтаксичної будови речення в прозі Наталії Гурницької».

Другий блок охоплював рекомендації щодо структурного та комунікативного оформлення багатокomпонентних речень, що сприяють досягненню стилістичної цілісності художнього фрагмента. На цьому етапі учні аналізували помилки, типові для синтаксичного членування тексту (порушення логічної послідовності підрядних частин, невиправдане ускладнення конструкцій, відсутність інтонаційної завершеності).

Особлива увага приділялася роботі з авторським матеріалом: здобувачі освіти порівнювали оригінальні складні речення з романів Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону» та «Мелодія кави у тональності сподівання» із власними реконструкціями на основі тих самих сюжетних ситуацій. Завдання вимагали вміння відтворювати структуру та синтаксичний ритм авторського мовлення, визначати функції вставних конструкцій, однорідних членів і парцеляції.

Підсумковим елементом етапу став аналіз основних позицій у структурі художнього висловлювання – заголовку, ключових речень та висновкових фраз, у яких найповніше реалізується індивідуальний синтаксичний стиль письменниці. Учні також опановували правила цитування, оформлення

прикладів і коментарів до художніх речень, розробляли схеми синтаксичної побудови фрагментів та графічні моделі предикативних зв'язків.

Таким чином перший етап мав на меті створити аналітичну й методологічну базу для подальшого глибокого синтаксичного аналізу художнього тексту, заклавши підґрунтя для формування в учнів умінь не лише ідентифікувати синтаксичні структури, а й усвідомлено інтерпретувати їхню роль у змісті та стилі твору.

Другий етап – навчання стилістико-синтаксним особливостям художнього тексту (на матеріалі творів Наталії Гурницької), що був спрямований на формування в учнів умінь та навичок аналізу стилістичних та синтаксичних особливостей складних багатокomпонентних речень у художньому дискурсі, зокрема у прозі письменниці. Робота починалася з порівняння синтаксичних та стилістичних характеристик художнього мовлення з іншими функціональними стилями, що дозволяло учням глибше усвідомити особливості синтаксичної організації художнього тексту, його експресивність, образність і комунікативну багатшаровість.

У межах цього етапу учням А класу та Б класу пропонувалися вправи рецептивного, рецептивно-репродуктивного та продуктивного типів, розроблені з урахуванням принципу поступовості та диференційованого підходу.

1. Рецептивні вправи

Вправа 1. Прочитайте уривок із роману Наталії Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону» та випишіть ключові синтаксичні маркери складних багатокomпонентних речень (сполучники, вставні слова, підрядні структури, повтори).

У клопотах довкола дитини день збіг непомітно, і коли почало сутеніти, Анна витягнула з шафи нову ясно-зелену сукню. Обережно розклала її на ліжку, швиденько скинула з себе чорний одяг і просту білизну й оцінююче глянула на нову сукню. Боячись осуду сусідів, знімати жалобу вдень не наважувалася навіть

тоді, коли була вдома сама. Зранку вдягала незмінно чорну, без жодних прикрас, сукню, під спід – полотняні накрохмалені спідниці, прості панчохи і не знімала все це аж до вечора. Світлий і, як на вдову, доволі легковажний одяг дозволяла собі лише тоді, коли мав прийти Адам (4).

Вправа 2. Проаналізуйте структуру багатокomпонентного речення у наведеному уривку. Визначте тип зв'язку між предикативними частинами (підрядний, сурядний, безсполучниковий).

Вправа 3. Знайдіть приклади тропів (метафор, порівнянь, метонімії), що реалізуються в межах складних речень. Поясніть, як синтаксична організація впливає на їхню образність.

2. Рецептивно-репродуктивні вправи

Вправа 1. Перепишіть наведені речення з романів Наталії Гурницької, замінюючи прості речення на складні багатокomпонентні конструкції.

Трохи є. Тепер довго не зможе правити кіньми. Руку зламав. З ногою теж недобре. Ходити нормально не може. Треба, щоб лікар глянув (3).

Вправа 2. Перебудуйте структуру складного речення так, щоб воно набуло більшої експресивності, не порушуючи логічної зв'язності.

Вправа 3. Перетворіть уривок із твору «Мелодія кави у тональності сподівання» на короткий переказ, зберігши синтаксичний ритм і стилістичні домінанти оригіналу.

Анна приголомшено дивилася на Тадеуша. Цей чоловік давно загубився десь у круговерті подій та обставин, проте вона зовсім не забула про нього. Людина з її минулого. Колись на одному з балів саме цей чоловік видався їй неймовірно подібним до Адама і саме цим привернув увагу. Таким вона ніколи не знала свого чоловіка, а Тадеуш був схожим на нього і одночасно значно молодшим, сповненим енергії, безтурботності та жаги до життя. Танцювала з цим чоловіком і почувалася так, ніби якимось дивним чином опинилася поряд з Адамом, молодшим років на двадцять. Гостро пам'ятала, що шалено шкодувала за оті

тридцять років різниці, які розділяли її з власним чоловіком. Напевно, якби не було тієї різниці у віці, то ще й досі насолоджувалася б родинним щастям. Ці спогади промайнули за декілька секунд і геть спантеличили Анну. Вона ще уважніше глянула на Тадеуша і раптом її обдало жаром. Цей чоловік і зараз видався їй неймовірно подібним на Адама. Ті самі чорні з лукавими бісиками очі, таке саме чорне з помітною сивиною волосся, такі ж невовимо подібні риси обличчя, навіть шрам на підборідді мав такий самий (3).

Вправа 4. Проаналізуйте подані мовленнєві ситуації та визначте, у яких з них доцільним буде використання складних багатокомпонентних речень, а де – простих синтаксичних конструкцій:

Ситуація 1. Персонаж розмірковує над важливим життєвим вибором.

Ситуація 2. Героїня описує свої відчуття під час зустрічі після довгої розлуки.

Ситуація 3. Автор подає емоційно насичений опис природи як відображення внутрішнього стану героїв.

Варіативне завдання:

3.1. Напишіть міні-есе в художньому стилі («Мить очікування») простими реченнями.

3.2. Трансформуйте цей текст, використавши складні багатокомпонентні речення з підрядними частинами часу, причини, наслідку. Зробіть висновок, як змінилася стилістична напруга тексту.

3. Продуктивні вправи

Вправа 1. Напишіть есе в художньому стилі (5–6 речень), у якому використано не менше трьох складних багатокомпонентних речень різних типів.

Вправа 2. Розробіть рекомендації для однокласників: «Як зробити складне речення стилістично доречним у художньому стилі».

Вправа 3. Проаналізуйте власний текст: визначте типи синтаксичних зв'язків, кількість предикативних частин, роль сполучників і пунктуаційних засобів.

Для учнів А класу було запропоновано додаткові аналітичні завдання, спрямовані на виявлення індивідуального авторського стилю Наталії Гурницької через синтаксис: аналіз парцеляції, градації, інверсії, синтаксичного паралелізму та їх впливу на художній ефект.

Учні Б класу виконували завдання репродуктивного типу з опорою на алгоритми аналізу та зразки побудови речень, що забезпечувало розвиток базових умінь і поступовий перехід до самостійної творчої роботи.

Таким чином, другий етап експерименту забезпечив системне формування в старшокласників навичок синтаксичного аналізу та стилістичного моделювання, необхідних для усвідомленого сприйняття художнього тексту і розвитку власного письма на рівні складних синтаксичних конструкцій.

Третій етап – навчання структурно-синтаксичній організації складних багатокomпонентних речень у художньому тексті Наталії Гурницької

Третій етап експериментального навчання був спрямований на формування в учнів умінь виявляти, аналізувати та конструювати складні багатокomпонентні речення як ключові засоби організації художнього тексту. Особливу увагу приділено метакомунікативній функції синтаксичних структур, які відображають авторську інтенцію, логіко-сміслову організацію висловлювання та емоційно-образну напругу.

Під час занять учні А класу та Б класу працювали з автентичними текстами Наталії Гурницької («Мелодія кави в тональності кардамону», «Мелодія кави в тональності сподівання»), порівнюючи їхні синтаксичні особливості з текстами інших українських прозаїків, таких як С. Андрухович, Г. Вдовиченко. Для аналізу добиралися уривки, що ілюструють різні моделі синтаксичної побудови –

зчеплення сурядних, підрядних і безсполучникових структур, синтаксичну градацію, парцеляцію, анафоричні повтори.

1. Рецептивні вправи

Вправа 1. Розподіліть подані речення на групи за типом синтаксичного зв'язку:

- *складнопідрядні з послідовною підрядністю;*
- *складносурядні;*
- *безсполучникові багатокomпонентні конструкції.*

Вправа 2. Проаналізуйте наведені уривки з романів Наталії Гурницької. Визначте, які синтаксичні моделі надають тексту динамічності, а які – роздумливості чи емоційної напруги.

Анна спробувала звільнитися з обіймів Тадеуша, проте якось невпевнено. Так, ніби керувалася не бажанням це зробити, а лише правилами пристойності. Чомусь світ зімкнувся на доторку рук цього чоловіка, на відчутті жорсткої тканини сюртука під долонями і на тому, що їй подобається, як міцно він притискає її до себе (3).

Конституцією декларувалися демократичні свободи – свобода особи, совісті, віросповідання, друку, зборів, організацій, гласність суду, відповідальність міністрів перед парламентом, усім народам гарантувалася непорушність їхньої національності й мови. Потім були суперечки і метушня довкола виборів до парламенту, палкі заклики, гасла, петиції, невдоволення галицьким намісником цісаря графом Стадіоном, заснування Рад народових, розмови про народну гвардію, надії, чутки, сподівання, оптимістичні прогнози, палкі суперечки і передбачення майбутніх змін (4).

Вправа 3. Порівняйте синтаксичну будову уривків із творів Наталії Гурницької та Софії Андрухович. Заповніть таблицю за схемою:

Критерій	Тексти Н. Гурницької	Тексти С. Андрухович
Обсяг речень		

Кількість предикативних частин		
Тип синтаксичного зв'язку		
Домінантні засоби виразності		

2. Рецептивно-репродуктивні вправи

Вправа 1. Розгляньте приклади багатокomпонентного речення з твору Наталії Гурницької. Розчленуйте його на прості речення. Потім об'єднайте їх знову, але з використанням інших типів зв'язку. Які зміни відбулися у змісті та стилістичній виразності?

Цей чоловік не викликав у нього ентузіазму, проте поводитьсь при незнайомцеві так, як він міг би повестися, коли б був із мамою сам, теж якось не випадало, і Адаєв вирішив наразі оцінити новий об'єкт на безпечність (3).

Вправа 2. Уважно прочитайте складне багатокomпонентне речення й визначте, які з його частин мають причинно-наслідковий, часовий, умовний або протиставний характер.

Та коли в одну не надто прекрасну мить опиняється посеред уламків колишнього щастя, то не лише гостро усвідомлює, як багато втрачено, але й іноді думає, що, може, краще б взагалі не було того щастя (3).

Вправа 3. У поданому уривку з «Мелодії кави у тональності сподівання» знайдіть приклади синтаксичної градації (посилення або ослаблення емоційного напруження). Поясніть, як синтаксис впливає на ритм тексту.

Анна затамувала подих і на мить прикрила очі. Боляче. Неймовірно боляче бачити все це в іншому чоловікові, але одночасно було в тому щось таке, що її заворожувало та приваблювало так, що вона не могла відвести погляд від Тадеуша. Їй навіть захотілося побути поряд із ним довше, аніж це дозволяли правила пристойності (3).

Вправа 4. Розгляньте таблицю. Наведіть приклади з романів.

Тип синтаксичного зв'язку	Приклад із твору	Функція в тексті
Сурядний		Координація подій
Підрядний		Пояснення мотивів

Безсполучниковий		Динамізація, прискорення
------------------	--	--------------------------

3. Продуктивні вправи

Вправа 1. Напишіть міні-текст від імені героїні Наталії Гурницької, використавши не менше трьох складних багатокомпонентних речень. Поясніть, які конструкції надають тексту емоційності.

Вправа 2. Побудуйте речення з 3 частин із сурядним, підрядним та безсполучниковим зв'язком. Поясніть, як таке поєнання впливає на ритмомелодику тексту.

Вправа 3. Розробіть міні-твір (5–7 речень), у якому складні конструкції відтворюють внутрішній стан персонажа.

Вправа 4. Заповніть таблицю-порівняння

Емоційний ефект	Синтаксична структура	Приклад
Напруження	Безсполучникове речення	
Роздуми	Складнопідрядне речення	
Динаміка	Комбіноване речення	

Диференційований підхід

Учні А класу виконували аналітичні завдання підвищеної складності: виявлення індивідуального авторського синтаксичного почерку Наталії Гурницької, аналіз ролі пунктуаційних засобів у створенні ритму, побудова власних синтаксичних моделей за аналогією до художнього тексту.

Учні Б класу зосереджувалися на рецептивно-репродуктивних завданнях: розпізнаванні типів складних речень, визначення головних частин і логічних зв'язків речень, поступовий перехід до продуктивної діяльності.

Таким чином, третій етап експерименту сприяв розвитку комплексних синтаксичних та комунікативно-стилістичних умінь, що забезпечують глибоке розуміння структури художнього тексту, а також формування лінгвістичної свідомості, необхідної для аналізу та творення синтаксично багатих висловлювань.

Четвертий етап – лексико-граматичний аналіз синтаксичних конструкцій у творах Наталії Гурницької був присвячений поглибленню лексико-граматичних умінь та синтаксичного чуття учнів у процесі вивчення складних багатокomпонентних речень, ужитих у художніх текстах письменниці. Особливу увагу було зосереджено на мовних засобах реалізації авторської інтенції, функціонуванні лексем і граматичних форм у структурі складних синтаксичних конструкцій, а також на їх виразовому потенціалі у створенні художньої цілісності тексту.

У межах цього етапу дослідження учні А класу аналізували лексико-граматичні особливості предикативних частин складних багатокomпонентних речень, визначали роль дієслівних форм, сполучників, вставних та модальних конструкцій, тоді як учні Б класу зосереджувалися на розпізнаванні лексико-граматичних засобів та відпрацюванні базових моделей побудови складних речень.

На цьому етапі формувалися такі вміння:

- розпізнавати лексико-граматичні маркери складних багатокomпонентних речень, зокрема форми дієслів активного й пасивного стану, сполучники, частки, вставні слова, що забезпечують когезію;
- аналізувати роль граматичних форм у вираженні темпоральних, причинно-наслідкових, умовних і модальних відношень;
- здійснювати заміну невиразних лексем більш точними і стилістично відповідними для художнього контексту;
- перетворювати граматичні структури, адаптуючи їх до стилістичної домінанти тексту;
- створювати власні висловлювання, у яких синтаксична організація служить засобом розкриття емоційно-психологічного стану персонажа.

1. Рецептивно-репродуктивні вправи

Вправа 1. Установіть відповідність між побутовими лексемами та їх художніми або синтаксично збагаченими еквівалентами, що часто трапляються у творах Наталії Гурницької.

Побутова лексема	Літературно-художній / авторський відповідник
здавалося	здавалося б, що світ обірвався
хотіла сказати	прагнула вимовити, але слова танули
дивилася	вдивлялася, шукаючи сенс
згадала	промайнула спогадом
чекала	завмерла в очікуванні

Зробіть висновок, як вибір лексеми впливає на емоційно-смыслову структуру складного речення.

Вправа 2. Розгляньте наведені приклади з романів «Мелодія кави у тональності кардамону» та «Мелодія кави в тональності сподівання». Визначте, які лексико-граматичні засоби (порядок частин, видо-часові форми, сполучники) забезпечують плавність переходу між предикативними частинами.

Вправа 3. Перепишіть подані складні речення, замінюючи пасивні конструкції на активні, зберігаючи зміст та авторську інтонацію.

Її мовчання було гучнішим за будь-які слова, бо в ньому жила правда, яку не наважувалися вимовити. Він дивився на неї так, ніби намагався прочитати між рядками її тиші (4). Тиша між ними ставала важкою, як недомовленість, що висіла в повітрі, не маючи сміливості впасти. Кожен її погляд був як запитання, на яке він не мав відповіді, бо вона мовчала, а він губився в цьому мовчанні (3).

Наприклад:

Було відчутно, що її мовчання народжувало бурю. → Вона мовчала так, що її тиша ставала бурею (за Н. Гурницькою).

Вправа 4. Визначте, у яких випадках використання безособових конструкцій посилює напруження або надає висловлюванню об'єктивності.

2. Продуктивні вправи

Вправа 1. Побудуйте кілька варіантів одного складного багатокомпонентного речення, змінюючи дієслівні часи та сполучники. Проаналізуйте, як це впливає на сприйняття епізоду.

Вправа 2. Створіть уривок (5–7 речень), у якому кожне речення має щонайменше три предикативні частини. Зверніть увагу на узгодження дієслівних форм і лексичну повторюваність як засіб зв'язності тексту.

Вправа 3. Складіть власний уривок у стилі Наталії Гурницької, використовуючи лексико-граматичні та синтаксичні конструкції з її романів: градацію, анафору, повтор, парцеляцію.

3. Методичні аспекти

У процесі навчання було встановлено, що учні А класу більш успішно оперують лексико-граматичними і синтаксичними моделями, демонструючи вміння відтворювати складні багатокомпонентні структури з виразною авторською інтонацією. Вони виявляють здатність поєднувати граматичну точність із стилістичною виразністю, що свідчить про сформованість аналітичного синтаксичного мислення.

Учні Б класу, натомість, потребували додаткових тренувальних завдань, спрямованих на розпізнавання синтаксичних зв'язків, уточнення лексичного вибору й поступове розширення словникового запасу.

4. Узагальнення

Лексико-граматичний етап курсу дав змогу сформувати в учнів навички гнучкого оперування синтаксичними конструкціями, розвинути чуття лексико-граматичної відповідності між формою і змістом. Отримані результати свідчать про те, що робота з художніми текстами Наталії Гурницької сприяє розвитку мовної інтуїції, синтаксичної гнучкості та стилістичної обізнаності, що є важливими складовими лінгводидактичного підходу до вивчення синтаксису складного речення в старшій школі.

П'ятий етап – поглиблення синтаксичних умінь на матеріалі складних багатокomпонентних речень у творах Наталії Гурницької.

П'ятий етап експериментального навчання був спрямований на поглиблення синтаксичних знань і розвиток умінь аналізувати складні багатокomпонентні речення у художніх текстах, зокрема в романах Наталії Гурницької «Мелодія кави в тональності кардамону» та «Мелодія кави в тональності сподівання». Цей етап мав на меті сформувати в учнів здатність усвідомлено сприймати синтаксичну структуру художнього висловлювання, розуміти її функціональне навантаження, логічні та емоційно-естетичні зв'язки між компонентами речення.

Особливу увагу приділено опису внутрішніх суперечностей або неоднозначностей у структурі складного речення, тобто поєднанню логічно-раціональних і художньо-емоційних елементів, що є характерним для стилю Наталії Гурницької. Учні А класу (з вищим рівнем мовної підготовки) виконували завдання аналітичного характеру – моделювали власні складні синтаксичні конструкції за авторським зразком, визначали особливості темарематичної структури, а також досліджували взаємодію головного та підрядних компонентів. Учні Б класу (старшокласники базового рівня) зосереджувалися на репродуктивно-аналітичній роботі: ідентифікували види синтаксичних зв'язків, розпізнавали функції підрядних частин, перебудовували прості речення у складні.

Методично робота вибудовувалася відповідно до принципу «від простого до складного», що передбачало поетапне ускладнення завдань:

- від вивчення парних сполучників, функцій службових слів і засобів вираження логічних переходів між частинами речення;
- до аналізу композиції складного багатокomпонентного речення, визначення логічних акцентів, виявлення типів підрядності (послідовної,

паралельної, змішаної), дослідження пунктуаційних закономірностей та специфіки синтаксичної інверсії.

1. Репродуктивно-продуктивні вправи

Вправа 1. Утворіть складносурядні речення за зразком авторських конструкцій у романі «Мелодія кави у тональності кардамону», додавши до наведених простих речень ще одну предикативну частину.

Наприклад:

Він довго мовчав, але в тій тиші зростав вирок, який неможливо було уникнути.

Вправа 2. Утворіть та перефразуйте складносурядні речення на складнопідрядні, використовуючи сполучники тому що, коли, хоча, після того як.

*Вона прийшла рано, і місто ще не прокинулося.
→ Вона прийшла рано, коли місто ще спало (за Н.Гурницькою).*

Вправа 3. Визначте тему й рематичний центр поданих речень, підкресліть головну інформаційну частину, з'ясуйте, як її розташування впливає на художній ритм і динаміку.

Вдома Анна подумки знов і знов переживала все, що сталося щойно, і ніяк не могла зосередитися на чомусь іншому. Шпурнула покупки кудись у кут кухні, повернулася до кімнати, машинально перевдягнула Елю, приклала її до грудей, а коли та поїла, переклала в колиску. Те, що мала заснула, навіть не зауважила, продовжувала розхитувати колиску навіть тоді, коли дитина давно спала. Думки в голові теж хаотично стрибали і наштовхувались одна на одну, проте чим довше Анна думала, тим чіткіше вимальовувала собі ситуацію, в якій опинилася. Гірше навряд чи буває (4).

Вправа 4. Прочитайте уривок і розмістіть речення в логічній послідовності. Визначте, яке з них виконує роль тематичного, а яке – завершального.

Так, у сльозах, Анна й заснула, що все довкола малювалось їй лише в темних барвах, з червоними від сліз очима і в такому паскудному настрої, а на ранок прокинулася з важкою головою. Проте боялася висунутись за поріг навіть на крок, машинально робила те, що й завжди. Як наважитись з'явитися людям на очі, взагалі не уявляла. Залишається шукати інше житло та хіба пакувати речі (за Н. Гурницькою).

2. Продуктивні вправи

Вправа 1. Складіть тематичні речення для абзаців майбутнього аналітичного есе на тему «Синтаксис як художній інструмент Наталії Гурницької».

Вправа 2. Напишіть твір (8–10 речень), у якому всі речення є складними багатоконпонентними. Проаналізуйте, як різні типи підрядності впливають на емоційний тон тексту.

Вправа 3. Створіть тематичні речення для роздумів на одну з тем:

- роль підрядних частин у створенні напруження діалогу;*
- синтаксична музикальність прози Наталії Гурницької;*
- інверсія як художній прийом у складних реченнях.*

3. Рівень засвоєння матеріалу

За результатами етапу встановлено, що учні А класу демонструють сформоване вміння аналізувати глибинну структуру речення, розрізняти семантичні й синтаксичні ролі частин, здійснювати контекстуальне перетворення складних конструкцій. Їхні тексти відзначаються логічністю побудови, адекватністю пунктуаційного оформлення, точністю синтаксичних зв'язків.

Учні Б класу показали середній рівень засвоєння матеріалу: вони вміють утворювати складні речення, але допускають помилки у використанні сполучників, порушують логічну послідовність компонентів, потребують більшої кількості зразків та тренувальних вправ.

4. Узагальнення

Отже, синтаксичний етап експериментального навчання сприяв не лише розвитку синтаксичної компетентності учнів, а й усвідомленню художньо-виражальних можливостей складного багатокomпонентного речення. Робота з текстами Наталії Гурницької показала, що саме складне речення, з його багатшаровою структурою і гнучкими логіко-емоційними зв'язками, – ефективним засобом формування стилістично чутливого мовлення.

Результати цього етапу підтвердили: систематична робота з синтаксично складними конструкціями в художньому тексті дає змогу учням не лише вдосконалити мовну грамотність, а й осмислити синтаксис як художню систему – живу тканину письма, що формує естетичне сприйняття мови.

Шостий етап – узагальнення результатів і створення власних текстів із використанням складних багатокomпонентних речень (практико-аналітичний блок).

Заключний етап педагогічного експерименту був спрямований на самостійне створення учнями власних текстів із використанням складних багатокomпонентних речень, що засвідчує сформованість синтаксичних умінь та стилістичної чутливості до художнього контексту. Цей етап мав на меті не лише перевірити рівень засвоєння знань, а й навчити здобувачів освіти усвідомлено застосовувати синтаксичні засоби в побудові тексту відповідно до комунікативного завдання, авторського стилю та естетичної функції мови.

У процесі роботи учні А класу демонстрували вміння створювати власні мініатюри за моделями багатокomпонентних структур, характерних для романів Наталії Гурницької. Їхня робота включала аналіз авторських побудов, реконструкцію тема-рематичної організації речень, визначення синтаксичних домінант тексту, виявлення паралелізмів і повторів як засобів художнього вираження.

Учні Б класу працювали над редагуванням, перебудовою та доповненням складних речень, що давало змогу закріпити посередні синтаксичні вміння й

навички. Для цієї групи особливу увагу зосереджено на корекції синтаксичних помилок, правильному використанні розділових знаків, виявленні логічних зв'язків між компонентами багатокомпонентних конструкцій, уникненні надмірності та двозначності вислову.

Паралельно здобувачі освіти ознайомлювалися з паралінгвістичними аспектами письмового мовлення, зокрема – з правилами структурування тексту, редагуванням, оформленням цитувань і посилань на використані джерела, принципами запобігання плагіату. Це дало змогу комплексно інтегрувати синтаксичну, стилістичну й етичну складові в процес навчання.

Приблизні теми для творчо-аналітичних робіт (розроблені з урахуванням завдань синтаксичного аналізу художнього тексту Наталії Гурницької)

1. Складне багатокомпонентне речення як засіб відтворення психологічного стану героїв у романі «Мелодія кави у тональності кардамону».

2. Синтаксична динаміка в емоційних діалогах персонажів Наталії Гурницької.

3. Інтонаційно-синтаксичні засоби вираження сподівання й сумніву в прозі Наталії Гурницької.

4. Підрядність та сурядність у складних реченнях як вираження протиставних емоцій.

5. Синтаксис як засіб створення художнього ритму оповіді.

6. Засоби розгортання авторського монологу в складних конструкціях.

7. Емоційна функція підрядних причинних і з'ясувальних речень у романі «Мелодія кави в тональності сподівання».

8. Використання синтаксичних повторів як засобу композиційної єдності.

9. Типологія складних багатокомпонентних речень у художньому стилі Наталії Гурницької.

10. Синтаксична структура як маркер жіночого наративу в сучасній українській прозі.

Система вправ (репродуктивно-продуктивного та продуктивного типу)

1. Рецептивно-продуктивна вправа.

Прочитайте уривок із роману Наталії Гурницької та визначте тип синтаксичного зв'язку між частинами складного речення. Побудуйте схему його структури.

Чи не вперше в Анни з'явилося тверде переконання в тому, що вона справді зуміє все це припинити. Спочатку винайме якесь помешкання в Жовкві, потім продасть прикраси, які подарував їй Адам, купить невеличкий будинок у передмісті (4).

2. Продуктивна вправа.

Складіть власне речення, використовуючи конструкцію з трьома підрядними частинами різного типу.

3. Редагування.

Перебудуйте наведений уривок, усунувши надмірність та покращивши синтаксичну зв'язність тексту.

Анна погодувала малу, Подумки подякувавши за це Богові, лягла на підлогу і відразу знов заснула, переклала її на ліжко. Проте діти не плакали, у якийсь момент відчула, що вона не змогла примусити себе розплющити очі, і її вкривають. Напевно, від перевтоми їй усе це ввижається (4).

4. Аналітична вправа.

Проаналізуйте, як синтаксична будова речень у тексті передає психологічний стан героїні.

5. Творча вправа.

Напишіть міні-твір «Осінь» (7–8 речень), у якому використаєте щонайменше три види складних багатокомпонентних речень.

Результативність шостого етапу

Результати аналізу письмових робіт свідчать, що учні А класу показали високий рівень сформованості синтаксичних умінь: вони здатні варіювати

структури складних речень, дотримуючись логічної, граматичної та емоційної цілісності. Їхні тексти відзначаються точністю синтаксичного оформлення, стилістичною гнучкістю та інтерпретаційною глибиною.

Учні Б класу засвоїли базові синтаксичні моделі, проте потребують додаткової уваги до питань логічної узгодженості частин складного речення, а також роботи над пунктуаційним оформленням та засобами зв'язності між реченнями.

Конспект уроку з української мови для 11-А класу

Тема. Складні і багатокomпонентні речення. Стилiстичнi особливостi складних речень

Мета:

- *формування предметних компетентностей:*
 - узагальнити та систематизувати знання учнів про складне речення, його структурно-семантичні різновиди;
 - розкрити особливості побудови багатокomпонентних складних речень та їх синтаксичні моделі;
 - сформувати уявлення про стилістичні функції складних конструкцій у художньому мовленні, зокрема у романах Наталії Гурницької;
 - розвивати вміння аналізувати синтаксичні конструкції в контексті художнього тексту, визначати їх роль у змалюванні психологізму персонажів, темпоральної та емоційної динаміки оповіді;
 - формувати навички конструювання власних висловлювань із використанням складних і багатокomпонентних речень відповідно до ситуацій спілкування;
 - удосконалювати вміння працювати з текстом, довідковими джерелами та електронними ресурсами для порівняльного синтаксичного аналізу.
- *формування ключових компетентностей:*
 - спілкування державною українською мовою: розвиток уміння точно, логічно й виразно формулювати думки, використовуючи складні синтаксичні структури;
 - соціальна і громадянська компетентності: усвідомлення культурної та мовної цінності української художньої літератури як засобу формування національної ідентичності;

- уміння навчатися впродовж життя: здатність застосовувати набуті знання для самостійної інтерпретації художніх текстів, критичного відбору мовних засобів і конструкцій відповідно до комунікативних потреб.

Обладнання: підручник (Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 272 с. : іл.); картки для аукціону; картки «Види речень»; дошка.

Методи і прийоми: метод пояснення вчителем нового матеріалу, бесіда, метод вправ, робота в групах, метод «Мікрофон».

Тип уроку: комбінований урок

План уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань.

III. Повідомлення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

IV. Вивчення нового матеріалу.

V. Закріплення вивченого матеріалу.

VI. Домашнє завдання.

VII. Підсумок уроку. Рефлексія.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

Привітання

Добрий день, учні.

II. Актуалізація опорних знань

Стилістичний хакатон

Проаналізуйте уривки з романів Наталії Гурницької, які насичені складними синтаксичними конструкціями, та дайте відповідь на запитання.

1. *«Було відчутно, що її мовчання народжувало бурю, яка невдовзі мала вибухнути нестримним гнівом, хоча зовні вона залишалася спокійною і незворушною»* (за Н. Гурницькою).

2. *«Вона пам'ятала той день, коли вперше зустріла його погляд, і, хоча минуло багато років, серце досі стискалося від болю, а спогади ятрили душу»* (за Н. Гурницькою).

Обговорення з учнями стилістичної ролі складних речень.

– Навіщо письменники використовують довгі, багатокомпонентні речення?

– Який ефект створюють речення, подібні до тих, що ми бачили у Гурницької (насичені емоціями, описами почуттів)?

– Як змінюється сприйняття тексту, якщо замінити складне речення низкою простих? (Наприклад, переписати одну з цитат простими реченнями і порівняти емоційний вплив).

IV. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя

Ми живемо в епоху швидких повідомлень, твітів та емодзі. Наше спілкування часто стає фрагментарним, простим, а іноді й примітивним. Але справжня глибина думки, багатство людських почуттів потребують іншого інструментарію – складних, розгалужених речень, здатних вмістити цілий світ переживань.

Сьогодні ми звернемося до творів Наталії Гурницької, чії романи сповнені драматизму та глибокої психології. Її проза – ідеальний приклад того, як синтаксис стає мистецтвом.

Бесіда

– Згадайте або уявіть фразу, яку ми обговорювали:

«Було відчутно, що її мовчання народжувало бурю...»

У цьому одному реченні – цілий сюжет: і зовнішній спокій, і внутрішня напруга, і передчуття конфлікту. Це не просто слова, це лінгвістичний міст, який поєднує причину і наслідок, емоцію і дію.

Чому це важливо для нас?

1. Для розуміння літератури. Щоб читати Н. Гурницьку чи будь-якого іншого майстра слова не лише по діагоналі, а бачити, як вони це роблять.

2. Для власного розвитку. Щоб ваше мовлення було не лише правильним, але й виразним, глибоким, переконливим.

Сьогодні ми розкриємо секрети синтаксичної майстерності та навчимося використовувати цю «силу бурі» у своєму мовленні. До роботи!

V. Вивчення нового матеріалу

Слово вчителя. Архітектоніка думки та почуттів

Отже, ми вже трішки налаштувались на сприйняття поняття «складного речення». Тепер переходимо до глибшого занурення в тему, яке допоможе нам зрозуміти, як саме працює «важка артилерія» синтаксису.

Складні речення – це не просто механічне поєднання кількох простих. Це інструмент, що дозволяє нам будувати складну архітектуру думки, передавати причинно-наслідкові зв'язки, нюанси часу, умови, і, найголовніше, – глибоку палітру людських емоцій. Вони надають тексту плавності, глибини та інтелектуального навантаження.

1. Поняття багатокomпонентного речення

Ми з вами звикли до класифікації: складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове. Але що робити, коли в одному реченні їх *три, чотири, п'ять* частин, поєднаних різними типами зв'язку?

Саме такі конструкції називають *багатокomпонентними* (або складними синтаксичними цілими). Вони характерні для художнього та публіцистичного стилів.

Розглянемо приклад зі стилістики, що нагадує прозу Наталії Гурницької:

Сонце вже сідало за обрій і останні промені золотили верхівки дерев, які відкидали довгі тіні на землю, а в небі вже з'явилися перші зорі (За Н. Гурницькою).

Аналіз. Тут маємо чотири частини. Перші дві поєднані сурядним зв'язком (і), друга і третя – підрядним (які), четверта – сурядним зв'язком (а). Це і є багатокomпонентне речення зі змішаним типом зв'язку.

Таблиця

Класифікація багатокomпонентних речень (БМР) у таблиці

№	Тип зв'язку в БМР	Пояснення	Приклад (у стилі Наталії Гурницької)
1	Сурядний + Підрядний	Частини поєднані сполучниками сурядності та підрядності одночасно.	<i>Сонце вже сідало за обрій і останні промені золотили вікно, що виходило в сад, бо наближалася осінь</i>
2	Сурядний + Безсполучниковий	Частини поєднані сполучниками сурядності та інтонаційно (без сполучників)	<i>Вона різко замовкла, і в кімнаті запала тиша; здавалося, час зупинився на мить</i>
3	Підрядний + Безсполучниковий	Частини поєднані сполучниками підрядності та інтонаційно (без сполучників)	<i>Я знала, що він прийде; серце моє шалено калатало від передчуття, яке я не могла приборкати</i>
4	Сурядний + Підрядний + Безсполучниковий (повний змішаний)	Найскладніший тип; наявні всі три види зв'язку	<i>Він дивився на неї, але вона відводила погляд; було відчутно, що її мовчання народжувало бурю, яка невдовзі мала вибухнути</i>

2. Стилiстичнi особливостi складних речень. Робота з прикладами

Тепер ми підходимо до найцікавішого – стилістики. Наталія Гурницька майстерно використовує складні речення для створення емоційної напруги та психологічних портретів.

Ми розглянемо два основні стилістичні прийоми:

А. Складнопідрядні речення (СПР) та їх глибину та деталізацію

СПР дозволяють нам зануритися в деталі, пояснити причини, умови, мету подій.

Стилістична їх функція – розкриття внутрішнього світу героя, мотивації його вчинків.

Вона не могла зрадити свою обіцянку, тому що пам'ятала батьків заповіт, який звучав у її серці щодня, наче відлуння давньої клятви (За Н. Гурницькою).

Кілька підрядних частин (причини, означальні, порівняльні) створюють відчуття глибини, багатшаровості переживань героїні.

Б. Безсполучникові речення (БСР) та їх динаміка, експресія

БСР часто використовують для передачі швидкої зміни подій, напруження або різкого протиставлення. Відсутність сполучників робить текст більш уривчастим, енергійним.

Стилістична функція – створення ефекту присутності, драматизація моменту.

Він замовк раптово; її очі спалахнули гнівом; буря почалася (За Н. Гурницькою).

Крапка з комою та відсутність сполучників прискорюють темп оповіді, передають миттєву зміну настрою, що ідеально пасує до теми нашої мотивації: «її мовчання народжувало бурю».

VI. Закріплення вивченого матеріалу

Для закріплення вивченого матеріалу ми спробуємо виконати завдання, які допоможуть застосувати знання про складні та багатокomпонентні речення на практиці, спираючись на стилістику емоційної прози Наталії Гурницької.

1. Синтаксичний трансформер (робота в парах)

Виконати завдання на картках.

Об'єднайте прості речення з карток в складну багатокomпонентну конструкцію, яка б передавала глибину почуттів героїв романів Н. Гурницької.

Картка 1. Герой мовчав.

Картка 2. Він відчував провину.

Картка 3. Слова застрягли в горлі.

Картка 4. Його погляд благав про прощення.

Зразок трансформації (багатокомпонентне речення):

Він мовчав, бо відчував провину і слова його застрягли в горлі, а погляд благав про прощення. (Тут використано і підрядний, і сурядний зв'язок).

2. Лінгвістичний детектив (індивідуальна робота)

Коротка цитата з роману (або стилізація під нього), спроектована на екран.

Вона пам'ятала той вечір, коли вперше побачила його байдужість; тоді щось обірвалося всередині і стара надія згасла, мов остання свічка на вітрі (За Н. Гурницькою).

Запитання для детективів:

1. Визначте кількість граматичних основ.
2. Які типи зв'язку використано в цьому реченні (сурядний, підрядний, безсполучниковий)?
3. Яку стилістичну функцію виконує використання саме такої складної структури (глибина психологізму, драматизація, ліричність)?

3. Стилiстичний батл (фронтальне закрiплення)

Учитель зачитує два варіанти одного й того ж змісту – один у формі безсполучникового речення, інший – складнопідрядного/сурядного. Учні мають визначити, який варіант більш динамічний, а який – більш пояснювальний. Учні мають обґрунтувати свій вибір.

Приклади для батлу:

Варіант А (БСР, динамічний): *Здійнявся вітер: почалася буря.*

Варіант Б (СПР, пояснювальний): *Здійнявся вітер, тому що почалася буря.*

Який варіант краще підійде для опису кульмінаційного моменту в романі Н. Гурницької? Чому?

4. Творче завдання. Щоденник Героя/Героїні

Уявіть себе головним героєм або героїнею історичного роману, чий внутрішній світ сповнений напруги, таємниць та невисловлених почуттів (як у романах Н. Гурницької). Вам потрібно передати переломний момент або сильне переживання та укласти короткий художній текст (замальовку, уривок зі щоденника) обсягом 5-7 речень, використовуючи складні синтаксичні конструкції (обов'язково 1 багатокomпонентне речення зі змішаним типом зв'язку).

Завдання-зірочка. *Спробуйте використати безсполучникове речення для передачі різкої зміни настрою або драматизації.*

Приклад-орієнтир:

Сьогодні я бачила його погляд і серце моє стислося від невимовного болю, тому що в ньому не було колишнього тепла; здавалося, цілий світ звалився мені на плечі, а надія розтанула, мов сніг навесні (авторське).

Підкреслити в реченнях граматичні основи, накреслити схеми та пояснити (письмово), яку стилістичну функцію виконує кожне з них у контексті твору (наприклад, передає динаміку, пояснює причину, створює емоційне напруження).

Тут є сурядний зв'язок (і, а), підрядний зв'язок (тому що, мов), а також безсполучниковий зв'язок (після коми з крапкою); це багатокomпонентне речення, що відповідає вимогам завдання.

Критерії оцінювання: дотримання вимог до синтаксичної структури, змістовності, емоційної глибини тексту, орфографії та пунктуації.

Учні спочатку пишуть текст у зошитах, а потім зачитують роботи вголос, опрацьовують синтаксично-стилістичні розбори.

Ми переконалися, що складні речення – це не просто вправи з пунктуації, а потужний інструмент митця слова. Вони дозволяють нам малювати ширші

картини, занурюватися глибше в людську душу та робити наше мовлення по-справжньому багатим та виразним.

VII. Домашнє завдання

Завдання на вибір:

1. Лінгвістичний Аналітик (теоретично-практичний)

а) прочитати відповідний параграф підручника про стилістичні особливості складних речень (або опрацювати конспект уроку);

б) знайти в будь-якому романі Наталії Гурницької чотири приклади складних речень:

- 1. 1 складносурядне;*
- 2. 1 складнопідрядне (бажано з кількома підрядними);*
- 3. 1 безсполучникове;*
- 4. 1 багатокomпонентне зі змішаним зв'язком.*

2. Виписати ці речення, підкреслити граматичні основи, накреслити схеми та пояснити (письмово), яку стилістичну функцію виконує кожне з них у контексті твору (наприклад, передає динаміку, пояснює причину, створює емоційне напруження).

2. Творчий Есеїст

А. Написати невелике есе або художню замальовку (обсяг – приблизно 100–120 слів) на одну з тем, що перегукуються з мотивами романів Наталії Гурницької:

- «Сила невисловлених почуттів»;*
- «Мовчання, що народжує бурю»;*
- «Тягар вибору»;*
- «Історія однієї зради».*

Б. Обов'язково використати у своєму тексті щонайменше одне багатокomпонентне речення зі змішаним типом зв'язку та одне безсполучникове речення.

В. Виділити ці ключові речення в тексті (наприклад, жирним шрифтом або підкресленням).

VIII. Підсумок уроку. Рефлексія

1. Аукціон Синтаксичних Скарбів

Насамкінець проведемо з вами аукціон. Сьогодні ми не купуватимемо картини чи прикраси, а «продаватимемо» найцінніші знання та навички, які ви здобули.

Правила аукціону:

- Я називаю «лот» – ключове поняття або вміння з нашої теми.*
- Той, хто перший «підіймає картку», має назвати свою «ціну» – тобто, дати визначення, навести приклад або пояснити стилістичну роль цього поняття.*

- Найкраща відповідь «викупує» лот!*

Отже, увага! Перший ЛОТ №1!

ЛОТ №1: «Багатокомпонентне речення зі змішаним зв'язком»

Очікувана відповідь: Це речення, яке складається з трьох і більше частин, поєднаних одночасно сурядним, підрядним або безсполучниковим зв'язком. Воно допомагає створювати глибокі, деталізовані описи почуттів у прозі (як у Н. Гурницької).

Чудово! ЛОТ №1 продано! Наступний ЛОТ №2!

ЛОТ №2: «Стилістична функція безсполучникових речень (БСР)»

Очікувана відповідь: БСР використовуються для передачі динаміки, швидкої зміни подій, напруження. Вони створюють ефект уривчастості, драматизації, що підсилює емоційний вплив тексту.

І останній, найцінніший сьогодні ЛОТ №3!

ЛОТ №3: «Головний висновок уроку: навіщо нам складний синтаксис?»

Очікувана відповідь: Складні речення – це не просто правила пунктуації. Це потужний інструмент для вираження глибини людської думки, найтонших нюансів емоцій. Вони роблять наше мовлення багатим, точним та виразним.

2. Заключне слово вчителя

Дякую вам за активну участь в аукціоні! Ви показали, що сьогоднішні знання стали вашими «скарбами», якими ви обов'язково скористаетесь у майбутньому.

Пам'ятайте: мова – це не тільки просте спілкування, це мистецтво. І тепер у вашому арсеналі з'явилися нові, потужні інструменти, щоб «мовчання народжувало бурю» не лише в романах Наталії Гурницької, але й у вашому власному житті та творчості.

Домашнє завдання ви отримали. Дякую за урок!

Конспект уроку з української мови для 11-Б класу

Тема. Вимоги до вживання синтаксичних одиниць у різних стилях

Мета:

формування предметних компетентностей:

- узагальнити та систематизувати знання учнів про синтаксичні одиниці різних рівнів (від словосполучення до складного синтаксичного цілого);
- розкрити особливості функціонування різних типів речень (простих, складних, багатокомпонентних) у різних стилях мовлення (науковому, офіційно-діловому, публіцистичному, художньому, розмовному);
- сформувати уявлення про стилістичну доцільність вживання певних синтаксичних конструкцій;
- розвивати вміння проводити стилістичний аналіз синтаксису тексту, визначати роль обраних автором конструкцій у створенні відповідного тону, настрою, емоційного забарвлення твору (зокрема, на прикладі романів Наталії Гурницької);
- формувати навички редагування текстів з метою усунення стилістичних помилок та конструювання власних висловлювань, адекватних до різних комунікативних ситуацій;
- удосконалювати вміння працювати з різностильовими текстами, порівнювати їх синтаксичну організацію та обґрунтовувати вибір мовних засобів.

– формування ключових компетентностей:

- спілкування державною українською мовою: розвиток уміння доречно використовувати різноманітні синтаксичні засоби для досягнення максимальної точності, логічності та виразності мовлення;
- соціальна і громадянська компетентності: усвідомлення важливості володіння різними стилями мовлення для ефективної соціальної взаємодії та реалізації себе як активного громадянина;

- уміння навчатися впродовж життя: здатність самостійно визначати стилістичну адекватність синтаксичних конструкцій у різних джерелах інформації та використовувати набуті знання для постійного вдосконалення власної мовної культури.

Обладнання: Українська мова (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти / Олександр Авраменко. Київ : Грамота, 2019. 208 с. : іл.; конспект уроку української мови в 11 класі за підручником О. Авраменка. <https://naurok.com.ua/aktualnist-i-nesuperechlivist-informaci-410041.html>; картки «Види речень»; дошка.

Методи і прийоми: метод пояснення вчителем нового матеріалу, бесіда, метод вправ, робота в групах, робота з картками.

Тип уроку: комбінований урок

План уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань.

III. Повідомлення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

IV. Вивчення нового матеріалу.

V. Закріплення вивченого матеріалу.

VI. Домашнє завдання.

VII. Підсумок уроку. Рефлексія.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

Привітання

Вітаю вас!

II. Актуалізація опорних знань

1. Стилістичний контраст

Два контрастні приклади текстів (роздруковані).

Порівняйте два уривки і визначте чим вони відрізняються на синтаксичному рівні.

Приклад А (Офіційно-діловий стиль):

Відповідно до пункту 3.1.2. Договору про надання послуг замовник зобов'язаний здійснити оплату протягом трьох банківських днів з моменту підписання акту виконаних робіт. Порушення зазначених термінів тягне за собою нарахування пені.

Приклад Б (Стилізація під художній, емоційний стиль Наталії Гурницької):

Вона чекала на дзвінок, але телефон мовчав; кожна хвилина розтягувалася в нескінченність, а надія, що жевріла в душі, повільно згасала, лишаючи по собі тільки холод і розпач.

2. Бесіда

1. Який текст використовує довгі, складні речення з багатьма підрядними частинами та емоційними словами? (Приклад Б)

2. Який текст використовує чіткі, стандартизовані формулювання, прямий порядок слів та уникає емоцій? (Приклад А)

3. Як ви думаєте, чому Наталія Гурницька не може писати свої романи так, як написано Приклад А? (Бо мета художнього стилю – впливати на почуття, а не інформувати про обов'язки).

Отже, ми пригадали, що синтаксис – це не універсальний інструмент. Кожен стиль має свої «правила гри», свої улюблені синтаксичні одиниці.

III. Повідомлення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Сьогоднішній урок буде присвячений дуже важливій темі, яка допоможе вам стати справжніми майстрами слова. Запишіть у зошити тему «Вимоги до вживання синтаксичних одиниць у різних стилях».

Наша мета на сьогодні – навчитися не просто правильно будувати речення, а свідомо обирати синтаксичні конструкції залежно від того, де, з ким і навіщо ми спілкуємося. Ми будемо:

- досліджувати, як стиль тексту (художній, офіційно-діловий, науковий) диктує вибір синтаксису;
- аналізувати приклади текстів різних стилів;
- практикуватися у створенні власних висловлювань, що відповідають конкретним стилістичним вимогам;
- вчитися відчувати мову так, як це роблять майстри слова, зокрема Наталія Гурницька.

Уявіть ситуацію: ви збираєтеся на три різні події. Перша – це ділова зустріч із потенційними роботодавцями. Друга – наукова конференція, де ви представляєте свій проєкт. Третя – романтичне побачення або задушевна розмова з другом.

На кожну з цих подій ви одягнете різний одяг, чи не так? На зустріч – строгий костюм, на конференцію – більш офіційний, але зручний одяг, а на побачення – щось особливе, що підкреслює вашу індивідуальність.

Так само і з нашою мовою. Синтаксис – це «одяг» для нашої думки. Для офіційного листа потрібні одні «костюми» (чіткі, повні речення, прямий порядок слів). Для наукової роботи – інші (складні речення з термінами, логічні зв'язки). А для художнього тексту, для передачі емоцій, як це блискуче робить Наталія Гурницька у своїх романах, потрібні «вечірні сукні» або «яскраві вбрання» – емоційно забарвлені, інверсовані, складні багатокomпонентні речення.

Наталія Гурницька не пише свої романи офіційно-діловим стилем, тому що її мета – не повідомити сухий факт, а зачепити за живе, передати драму, емоцію. Її синтаксис багатий, різноманітний, він «грає» на читача.

Сьогодні на уроці ми будемо вчитися свідомо вибирати цей «одяг» для наших думок, щоб вони завжди були доречними, точними та виразними.

IV. Вивчення нового матеріалу.

Лекція з елементами бесіди:

Вимоги до вживання простих і складних речень у текстах різних стилів.

Використання простих і складних речень у текстах різних стилів залежить від мети і завдань спілкування. У науковому та офіційно-діловому стилях переважають прості речення, які забезпечують чітку та лаконічну передачу інформації. У публіцистичному та художньому стилях використовуються як прості, так і складні речення, які допомагають автору висловити свою думку, емоції, створити образність тексту. У розмовному стилі переважають прості речення, які роблять мовлення невимушеним, динамічним.

Особливості вживання однорідних членів речення, відокремлених членів речення, вставних слів і речень у текстах різних стилів.

Використання однорідних членів речення, відокремлених членів речення, вставних слів і речень у текстах різних стилів залежить від мети і завдань спілкування. У науковому та офіційно-діловому стилях ці синтаксичні конструкції використовуються для чіткої та лаконічної передачі інформації. У публіцистичному та художньому стилях вони допомагають автору висловити свою думку, емоції, створити образність тексту. У розмовному стилі ці синтаксичні конструкції використовуються для невимушеного спілкування.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Перекладач стилів (робота в малих групах)

Картки із завданнями для кожної групи.

Кожна група отримує текст, написаний певним стилем, потрібно завдання переписати, змінивши стиль на інший, із відповідною зміною синтаксичних конструкцій.

Група 1. Переписати уривок із роману Гурницької (художній стиль) в офіційно-діловий стиль (наприклад, у формі службової доповідної записки чи протоколу).

Приклад (вихідний). Вона раптово втекла, бо серце її не витримало зради; це був кінець їхньої любові ((За Н. Гурницькою).

– *Приклад (переклад). Факт самовільного залишення місця проживання громадянкою К. зафіксовано. Причина: особистий конфлікт. Подальші дії: з'ясування обставин.*

Група 2. Переписати науковий текст (наприклад, визначення терміну) в публіцистичний стиль (з використанням емоційних засобів, інверсії, риторичних запитань).

Група 3. Переписати офіційний документ (наприклад, витяг із правил поведінки) у розмовний стиль (з використанням простих речень, неповних конструкцій).

2. Психологічний синтаксис (фронтальне обговорення)

Проекція на екран цитат із творів Наталії Гурницької (або стилізацій).

Проаналізуйте, які саме синтаксичні одиниці використовує авторка для досягнення психологічного ефекту.

Приклад для аналізу:

Вона довго мовчала; сльози душили її, але вона стримувалася, бо знала: слабкість – це розкіш, яку вона не могла собі дозволити.

– Який тип синтаксичного зв'язку тут використано? (Безсполучниковий, сурядний, підрядний – змішаний).

– Чому авторка використала саме таку складну структуру, а не три окремі прості речення? (Щоб показати причинно-наслідкові зв'язки між діями та емоціями героїні, передати внутрішню боротьбу, глибину її характеру).

– Яку роль відіграє двокрапка в цьому реченні? (Пояснення причини).

3. Стилістичний редактор (індивідуальна робота)

Перед вами текст, у якому свідомо допущено стилістичні помилки (наприклад, в офіційному листі використано інверсію чи неповні речення, а в художньому описі – канцеляризми).

Приклад (текст офіційного стилю з помилками):

Я хочу повідомити, що оцей договір, який ми обговорювали, в принципі, недійсний. Капець, треба перероблювати!

Відредагувати текст, зробивши його стилістично правильним та доречним. (Повідомляємо, що зазначений договір є недійсним. Необхідно здійснити його переоформлення).

Ми побачили, що синтаксис – це гнучкий інструмент. Уміння варіювати синтаксичні конструкції та добирати їх відповідно до стилю мовлення робить вас грамотними, компетентними та ефективними комунікаторами в будь-якій життєвій ситуації.

VI. Домашнє завдання

Учням 11 класу пропонується обрати один із трьох варіантів домашнього завдання, який найкраще відповідає їхнім інтересам та рівню підготовки.

1. Стилiстичний Експерт (аналiтичний)

1. Знайдіть два уривка (по 5-7 речень) різних стилів: один науковий (наприклад, з підручника біології чи фізики) та другий художній (з роману Наталії Гурницької).

2. Проведіть порівняльний синтаксичний аналіз:

– Які синтаксичні одиниці переважають у науковому тексті (прості поширені речення, складні з підрядними зв'язками, терміни)?

– Які конструкції характерні для художнього тексту (складні багатокомпонентні речення, інверсія, неповні речення, емоційно забарвлена лексика)?

– Зробіть висновок про стилістичну доцільність використання цих синтаксичних засобів.

3. Оформіть результати аналізу письмово або у вигляді невеликої презентації (2 слайди).

2. Творчий Перевтілювач (творчо-практичний)

1. *Оберіть одну нейтральну тему або ситуацію (наприклад, «Осінній дощ», «Поїздка до Львова», «Перше кохання»). Напишіть два міні твори (по 4-5 речень кожен), розкриваючи цю тему двома різними стилями:*

а) офіційно-діловий (наприклад, звіт про поїздку, довідка про погодні умови). Використовувати чіткі, повні речення, уникати емоцій;

б) художній (наприклад, уривок з оповідання або щоденника). Використовувати складні, можливо, багатокomпонентні речення, емоційну лексику, інверсію.

2. *Підкресліть синтаксичні «маркери» (ключові слова, специфічні конструкції), які вказують на приналежність до певного стилю.*

VII. Підсумок уроку. Рефлексія

1. Пам'ятка

Сьогодні на уроці ми з вами не просто повторили синтаксис, а зазирнули глибше – ми зрозуміли, що кожна синтаксична одиниця має свою «прописку», своє місце і свій час використання.

Ми з'ясували головну «Формулу Стилю»:

Мета висловлювання + ситуація спілкування = правильний вибір синтаксичних одиниць:

- ми не використовуємо емоційно насичені багатокomпонентні речення з інверсією в офіційному листі, тому що там потрібна точність і стандартизація.

- ми не пишемо наукову статтю простими, уривчастими фразами розмовного стилю, тому що там потрібна логіка і доказовість.

- і, як ми бачили на прикладі Наталії Гурницької, саме майстерне володіння всім арсеналом синтаксису дозволяє письменнику створювати глибокі, живі, емоційні світи.

2. Рефлексія. Валіза, м'ясорубка, мошик

А тепер давайте перевіримо, з яким багажем знань ви виходите з цього уроку. Пропоную вам інтерактивну вправу «Валіза, М'ясорубка, Кошик».

Подумайте про матеріал, який ми сьогодні вивчали, і вирішіть для себе:

1. «Валіза» (Що я беру із собою? Що я зрозумів/зрозуміла і буду використовувати на практиці?):

Наприклад: Я кладу у свою «валізу» вміння відрізняти науковий стиль від художнього за синтаксисом. Я зрозумів/зрозуміла, що складні речення Гурницької потрібні для емоцій.

2. «М'ясорубка» (Що мені потрібно «перемолоти», доопрацювати, краще зрозуміти?):

Наприклад: Мені треба ще раз опрацювати, як саме відрізняються синтаксичні вимоги в публіцистичному та офіційно-діловому стилях.

3. «Кошик» (Що для мене виявилось зайвим, незрозумілим, що я «викидаю» поки що?):

Наприклад: Наразі мені складно даються багатокomпонентні речення зі змішаним зв'язком, треба буде їх ще раз переглянути.

Зворотний зв'язок (за бажанням)

Кілька учнів можуть поділитися своїми «валізками», «м'ясорубками» та «кошиками» з класом.

3. Слово вчителя

Дякую вам за роботу на уроці. Я бачу, що більшість із вас наповнили свої «валізи» цінними знаннями. Пам'ятайте, що володіння синтаксисом – це ваша мовна сила.

Домашнє завдання ви отримали. До зустрічі на наступному уроці!

Завдання підсумкового зрізу

1. *Визначте тип синтаксичної організації речень у наведених уривках. Вкажіть вид складного речення (складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове, багатокomпонентне), встановіть синтаксичні відношення між його частинами.*

А. Вона стояла біля вікна, і в її погляді тремтіло щось більше, ніж смуток – очікування, що знову не справдиться (За Н. Гурницькою).

Б. Як тільки за обрієм зникли останні промені сонця, місто заглибилося у власну тишу, ніби завмерло між днем і ніччю, між спогадом і передчуттям (За Н. Гурницькою).

В. Її мовчання було промовистішим за будь-яке слово: воно пояснювало і біль, і прощення, і безсилля перед долею (За Н. Гурницькою).

2. *Визначте тема-рематичну організацію речень у наведених прикладах. Підкресліть головну тему й рематичну частину. Поясніть, як структура речення допомагає створити психологічну напругу або передати емоційний стан персонажа.*

Жадібно вдивлялася в обличчя гостя і мимоволі ловила в ньому знайомі риси померлого чоловіка. Очі, погляд, чорне з сивиною волосся, шрам на підборідді, щось у рухах. Ця подібність і приваблювала, і лякала одночасно. Були б Тадеуш з Адамом родичами, то це ще зрозуміло було б, а так годі пояснити таку зовнішню подібність. Хоча... Хіба мало схожих між собою людей? І зовсім не обов'язково, що вони з однієї родини (3).

3. *Проаналізуйте синтаксичні особливості уривку: визначте, які види підрядності переважають (послідовна, паралельна, однорідна), та поясніть, як вони впливають на композиційно-сміслову цілісність тексту.*

Анна тихенько зітхнула і заперечно похитала головою. Такий наперед запланований візит без свідків виглядав би відверто скандальним і пошкодив би її репутації добродісної вдови. Банальність і непристойність ситуації була кричущою очевидною, проте Тадеуш так виразно нагадував їй Адама, що вона не наважилася відразу і різко осадити його. Нехай десь згодом. Без попередження про візит він однаково не приїде. Обов'язково напише, і тоді вона відмовить йому листом (3).

4. Побудуйте власне складне багатокomпонентне речення, яке б відтворювало інтонаційно-емоційну атмосферу уривка з роману Наталії Гурницької. Поясніть свій вибір синтаксичної структури.

5. Здійсніть порівняльний аналіз синтаксичних моделей, ужитих у прозі Наталії Гурницької, і тих, що характерні для вашого власного письма. Визначте спільні та відмінні риси щодо організації складних речень і способів вираження логічних та емоційних відношень.